

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

ВІДПОВІДАЄМО НА ВАШІ ЗАПИТАННЯ

МКЧХ

Міжнародний Комітет Червоного Хреста
19, avenue de la Paix
1202 Женева, Швейцарія
Т +41 22 734 60 01 F +41 22 733 20 57
E-mail: shop@icrc.org, www.icrc.org

МКЧХ

Мова оригіналу: англійська
© МКЧХ, серпень 2020 р.

Фотографія на обкладинці: Boris Heger/ICRC

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

ВІДПОВІДАЄМО НА ВАШІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке МГП?	4
2. Що таке <i>jus ad bellum</i> та <i>jus in bello</i> ?	8
3. Як виникло МГП?	11
4. Які договори становлять МГП? Що таке звичаєве право?	14
5. Коли застосовується МГП?	19
6. Що таке Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них?	23
7. Кого захищає МГП?.....	28
8. На кого покладаються обов'язки, що впливають із норм МГП?	34
9. У чому відмінність між МГП і правом прав людини?	39
10. Що говорить МГП про позбавлення волі?.....	47
11. Які є основні норми МГП, що регламентують ведення військових дій?	51
12. Яким чином МГП регламентує засоби і методи ведення війни?	56
13. Які положення МГП регламентують використання і захист емблеми?.....	62
14. Що передбачає МГП щодо зниклих безвісти осіб і відновлення сімейних зв'язків?	67
15. Що передбачено в МГП щодо гуманітарного доступу і гуманітарної допомоги?	72
16. Який захист надає МГП біженцям і особам, переміщеним усередині країни?	76
17. Які об'єкти користуються особливим захистом відповідно до МГП?	81
18. Що говорить МГП про тероризм?	90
19. Яким чином здійснюється імплементація МГП?	95
20. Яку роль відіграє МКЧХ в розвитку МГП і забезпеченні його дотримання? ...	99
21. Як здійснюється переслідування осіб, підозрюваних у воєнних злочинах, відповідно до міжнародного права?	104

Перша Женевська конвенція про поліпшення долі поранених на полі бою була прийнята в 1864 р., що поклало початок сучасному міжнародному гуманітарному праву (МГП). Після неї з'явилася велика кількість інших договорів, і всі вони покликані втілити один основний принцип: війна повинна вестися за певними правилами, яких необхідно дотримуватися, щоб зберегти життя людей і забезпечити повагу до їхньої гідності.

За більш ніж 150 років, що минули з моменту прийняття Першої Женевської конвенції, характер війни змінився до невпізнання. Більшість сучасних збройних конфліктів ведуться на території однієї держави, а не між різними державами. Засоби і методи ведення війни досягли такої винахідливості, яку наші предки навряд чи могли собі уявити: належним прикладом може служити використання безпілотних літальних апаратів. Небезпідставно виникає запитання: чи зберегло МГП свою актуальність на тлі всіх цих змін?

Наша відповідь: зберегло. Ключові принципи МГП не втратили свого значення, і МГП розвивалося і розвивається з урахуванням змін у збройних конфліктах. Протягом більше ніж 150 років МКЧХ бере активну участь у зміцненні МГП і приведенні його у відповідність до сучасних вимог.

Однак нікуди не подітися від того факту, що збройні конфлікти й досі забирають величезну кількість людських життів, і основний їхній тягар лягає на цивільних осіб.

Справжньою перевіркою ефективності МГП стає дотримання його норм комбатантами і тими, хто ними командує. Тому МКЧХ докладає активних зусиль, щоб домогтися суворішого виконання норм МГП і забезпечити їм належну імплементацію та застосування. Зрештою, для порятунку цивільних осіб і дотримання МГП необхідна (окрім гуманітарної і правової діяльності) політична воля.

Петер Маурер,
Президент Міжнародного Комітету Червоного Хреста

11 JUIN au 6 JUILLET 1906

1. ЩО ТАКЕ МГП?

Міжнародне гуманітарне право (МГП) регулює відносини між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права. Це галузь публічного міжнародного права, що складається з норм, які під час збройного конфлікту покликані — з гуманітарних причин — захищати осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у військових діях, а також обмежувати вибір засобів і методів ведення війни. Іншими словами, МГП складається з міжнародних договірних або звичаєвих норм (тобто норм, які впливають з практики держав і яких додержуються з відчуття обов'язку), що спеціально призначені для вирішення гуманітарних питань, які виникають у прямому зв'язку зі збройними конфліктами міжнародного або неміжнародного характеру.

ICRC

ТЕРМІНОЛОГІЯ

Терміни «міжнародне гуманітарне право», «право збройних конфліктів» і «право війни» можна вважати синонімами. МКЧХ, міжнародні організації, вищі навчальні заклади та держави зазвичай воліють вживати вираз «міжнародне гуманітарне право» (або «гуманітарне право»).

ЖЕНЕВА І ГААГА

МГП складається з двох галузей:

- «Право Женеви» — це комплекс норм, що захищають жертв збройних конфліктів, наприклад, військовослужбовців, які вийшли зі строю, і цивільних осіб, які не беруть або перестали брати безпосередню участь у військових діях.

- «Право Гааги» — комплекс норм, які встановлюють права і обов'язки воюючих сторін під час військових дій та обмежують вибір засобів і методів ведення війни.

Ці дві галузі МГП отримали свою назву від назви міст, де вперше були кодифіковані їхні норми. Після прийняття 8 червня 1977 р. Додаткових протоколів до Женевських конвенцій, в яких обидві галузі було об'єднано, ця різниця становить інтерес лише з історичної та наукової точки зору.

Військова необхідність і гуманність

МГП є компромісом між двома принципами, що лежать в його основі: гуманність і військова необхідність. Ці два принципи формують всі його норми.

Принцип військової необхідності допускає застосування сили лише такою мірою і такого характеру, які необхідні, щоб домогтися законної мети конфлікту, тобто якомога скорішого повного або часткового підкорення ворога з мінімальними втратами людських та інших ресурсів. Утім, він не дозволяє застосування заходів, які в будь-якому іншому випадку заборонені нормами МГП. Принцип гуманності забороняє заподіяння страждань, ушкоджень або шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети конфлікту.

«Війна — це стосунки не між людьми, а між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати, не як жителі своєї країни, а як її захисники (...). Якщо мета війни — знищення ворожої держави, то інша сторона має право знищувати її захисників, поки вони тримають в руках зброю, але як тільки вони кидають її та здаються, вони перестають бути ворогами або інструментом у руках ворогів і знову стають просто людьми, чиї життя не дозволено забирати нікому».

Жан-Жак Руссо, 1762 р.

Основоположні норми МГП

Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів — для того, щоб оберігати цивільне населення і цивільні об'єкти. Не мають зазнавати нападу ні цивільне населення в цілому, ані окремі цивільні особи. Напади повинні бути спрямовані лише на військові об'єкти. Сторони, що перебувають у конфлікті, обмежені у своєму праві вибору методів і засобів ведення бойових дій. Забороняється застосовувати зброю або методи ведення військових дій, що мають невибіркову дію або здатні завдавати надмірних ушкоджень чи зайвих страждань.

Забороняється ранили або вбивати ворога, який здається в полон або вже не здатен брати участь у бойових діях. Особи, які припинили участь у військових діях, а також особи, які не беруть у них безпосе-

редньої участі, мають право на повагу до їхнього життя, а також на психічну і фізичну недоторканність. За будь-яких обставин вони повинні перебувати під захистом і відчувати гуманне ставлення без будь-якої різниці несприятливого характеру. Поранених і хворих необхідно розшукувати і підбирати, їм повинна надаватися допомога, як тільки обставини дозволять це зробити. Під захистом перебувають медичний персонал, медичні установи, санітарний транспорт і обладнання. Емблема Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала на білому тлі є знаком, що вказує на те, що ці особи й об'єкти перебувають під захистом.

Взяті в полон комбатанти і цивільні особи, які перебувають під владою супротивника, мають право на збереження життя, повагу до їхньої гідності, особистих прав і політичних, релігійних та інших переконань. Вони повинні бути захищені від будь-яких насильницьких дій і репресалій. Вони мають право на листування зі своїми сім'ями і на отримання допомоги. У разі кримінального переслідування їм повинні бути забезпечені основні судові гарантії.

У нормах, коротко викладених вище, міститься сутність МГП. МКЧХ сформулював їх подібним чином для того, щоб сприяти діяльності з поширення знань про МГП. Вони не мають сили юридичного документа і жодним чином не призначені для того, щоб підміняти собою чинні договори.

«Населення і бійці залишаються під охороною і дією основ міжнародного права, оскільки вони впливають з усталених між освіченими народами звичаїв, із законів людяності та вимог суспільної свідомості».
Ф.Ф. Мартенс, 1899 р.

Це «застереження Мартенса» вперше було оприлюднене в преамбулі до Гаазької конвенції (II) про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р. Ініціював це положення (і дав йому своє ім'я) професор Федір Федорович Мартенс, який представляв Росію на Гаазькій мирній конференції 1899 р. Точне значення «застереження Мартенса» залишається предметом для дискусій, але зазвичай його тлумачать таким чином: «все, що прямо не заборонено МГП, не є автоматично допустимим». Воюючі сторони завжди мусять пам'ятати, що їхні дії не повинні порушувати принципи гуманності і вимоги суспільної свідомості.

2. ЩО TAKE JUS AD BELLUM ТА JUS IN BELLO?

Jus ad bellum стосується умов, за яких держава може вдатися до війни або до застосування сили в цілому. Заборона застосування сили проти держав і винятки з неї (самооборона і дозвіл ООН на застосування сили), встановлені в Статуті ООН 1945 року, є ключовими компонентами *jus ad bellum* (див. вставку «Про заборону війни»).

Jus in bello регламентує поведінку сторін, що беруть участь у збройному конфлікті. МГП є синонімом *jus in bello*; його норми покликані звести до мінімуму страждання людей під час збройних конфліктів, зокрема наданням якомога ефективнішого захисту і допомоги всім жертвам збройних конфліктів.

*МГП застосовується до воюючих сторін незалежно від причин конфлікту і від того, наскільки виправданими є причини, через які вони воюють. У протилежному випадку застосування норм права було б неможливим, оскільки кожна сторона стверджувала б, що вона є жертвою агресії. Більше того, мета МГП — забезпечити захист жертвам збройних конфліктів незалежно від того, до якої сторони вони належать. Саме тому *jus in bello* не слід плутати з *jus ad bellum*.*

ПРО ЗАБОРОНУ ВІЙНИ

До кінця Першої світової війни застосування збройної сили вважалося не протизаконним діянням, а допустимим способом вирішення суперечок.

У 1919 р. за допомогою Пакту Ліги націй, а в 1928 р. — Паризького пакту (Пакту Бріана-Келлога) були зроблені спроби поставити війну поза законом. Прийняття Статуту ООН в 1945 р. підтвердило цю тенденцію: «Усі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їхніх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування (...). Утім, Статут ООН підтверджує право держави на індивідуальну або колективну самооборону у відповідь на агресію з боку іншої держави (або групи держав). Рада Безпеки ООН, діючи на підставі глави VII Статуту, також може прийняти рішення вдатися до колективного застосування сили в разі загрози миру, порушення миру або акту агресії.

МГП І «ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИЩАТИ»

Всесвітній центр з вивчення питання про обов'язок захищати був заснований в 2008 р.; він відіграє ключову роль у розвитку і поширенні концепції «обов'язку захищати» (R2P), яку визначає наступним чином:

«Обов'язок захищати — це принцип, який спрямований на те, щоб міжнародна спільнота ніколи більше не залишалася бездіяльною у випадку геноциду та інших форм грубого порушення прав людини. Принцип «обов'язку захищати» було прийнято главами держав і урядів на Всесвітньому саміті 2005 року, що пройшов у рамках Генеральної Асамблеї ООН. Цей принцип передбачає, по-перше, що держави зобов'язані захища-

ти своїх громадян від масових злочинів; по-друге, що міжнародна спільнота повинна допомагати їм у цьому; по-третє, що, якщо відповідна держава не вживає необхідних заходів, обов'язок їх вжити лягає на все співтовариство держав. «Обов'язок захищати» слід розуміти як урочисту обіцянку, яку керівники кожної країни дають всім чоловікам і жінкам, яким загрожують масові злочини».

Ця концепція передбачає, що, якщо держава явно не здатна виконувати свої обов'язки щодо захисту власного населення від чотирьох конкретних видів злочинів: геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності, — міжнародна спільнота зобов'язана вжити спільних заходів для захисту цих людей. Такі заходи можуть набувати різних форм: дипломатичні, гуманітарні чи інші мирні заходи; вони можуть також, у крайньому випадку, бути пов'язані із застосуванням сили, але лише після отримання дозволу Ради Безпеки ООН. Хоча «обов'язок захищати» іноді називають «новою нормою», вона є не юридичним положенням, обов'язковим для виконання міжнародною спільнотою, а політичним інструментом.

МГП не передбачає подібних підстав для узаконення або легітимізації застосування сили в міжнародних відносинах. Воно також не забороняє державам вдаватися до сили з гуманітарними цілями. Законність застосування сили в міжнародних відносинах визначається виключно нормами *jus ad bellum*. Слід зазначити, однак, що і «обов'язок захищати», і зобов'язання забезпечувати дотримання МГП базуються на подібних принципах тією мірою, якою вони підкреслюють, що міжнародна спільнота зобов'язана забезпечувати дотримання МГП і запобігати порушенням МГП, включно з воєнними злочинами та іншими міжнародними злочинами. Застосування сили в контексті «обов'язку захищати» можна також вважати однією з форм спільних дій, а Організація Об'єднаних Націй прямо згадана в статті 89 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 року (Додаткового протоколу I), в якій говориться, що «у випадках серйозних порушень Конвенцій або цього Протоколу Високі Договірні Сторони зобов'язуються вживати заходів як спільно, так і індивідуально, у співпраці з Організацією Об'єднаних Націй і відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй».

МКЧХ, відповідно до Основоположного принципу нейтральності, не виступає ані за, ані проти військового втручання на підставі «обов'язку захищати». Він не висловлює ніякого судження про заходи, які вживаються міжнародною спільнотою для забезпечення дотримання МГП. Однак залишається такий найважливіший момент: за будь-якого застосування сили на підставі «обов'язку захищати» і (або) зобов'язання забезпечувати дотримання МГП повинні виконуватися відповідні зобов'язання в рамках МГП і права прав людини. Іншими словами, держави або міжнародні організації, які беруть участь у збройних конфліктах у зв'язку з «обов'язком захищати», зобов'язані завжди дотримуватися МГП.

3. ЯК ВИНИКЛО МГП?

З давніх часів робилися спроби захистити людей від найгірших наслідків війни (див. вставку). Проте лише в другій половині XIX століття з'явилися міжнародні договори, які регламентують ведення війни, включно з правами і захистом жертв збройних конфліктів.

Frédéric Boissonnas/CRC

Дюфур (до Дюнана): «Необхідно, щоб на бентежних прикладах, подібних до тих, які представили ви, всі побачили, якою ціною страждань і сліз дістаються славної перемоги на полі бою».

Дюнан: «У надзвичайних випадках, коли збираються (...) глави військової справи різних національностей, чому б їм не скористатися такими зборами, щоб розробити якісь міжнародні, кримінальні та обов'язкові правила, які після прийняття й затвердження стали б

основою для заснування товариств з надання допомоги пораненим у різних державах Європи?»

Хто створив сучасне МГП?

Найважливішу роль у його створенні зіграли двоє людей: швейцарський підприємець Анрі Дюнан і офіцер швейцарської армії Гійом-Анрі Дюфур. У 1859 році, подорожуючи Італією, Дюнан став свідком сумних наслідків битви під Сольферино. Повернувшись до Женеви, він описав побачене в книзі «Спогад про битву під Сольферино», опублікованій в 1862 р. Генерал Дюфур, який сам знав про війну не з чуток, надав Дюнану активну моральну підтримку, ставши, зокрема, головою дипломатичної конференції 1864 р., на якій було прийнято Першу Женевську конвенцію.

У 1863 р. Дюнан і Дюфур разом з Гюставом Муаньє, Луї Анпіа і Теодором Монуаром заснували «Комітет п'яти» — міжнародний комітет допомоги пораненим солдатам, який у 1876 р. став Міжнародним Комітетом Червоного Хреста.

Як з'явилося сучасне МГП?

У 1864 р. швейцарський уряд за пропозицією п'ятьох засновників МКЧХ скликав дипломатичну конференцію. У її роботі взяли участь представники 16 держав, що прийняли Женевську конвенцію про покращення під час сухопутної війни долі поранених і хворих воїнів. Так народилося сучасне МГП.

У чому полягала новизна Конвенції 1864 р.?

Конвенція, яка являла собою багатосторонній договір, кодифікувала і зміцнила стародавні, уривчасті й розрізнені закони і звичаї війни, що захищають поранених і хворих воїнів і тих, хто надає їм допомогу.

Її основними рисами були:

- постійні виписані норми, що мають універсальний характер і надають захист пораненим і хворим комбатантам;
- багатосторонній характер договору, відкритого для приєднання всіх держав;
- зобов'язання надавати допомогу всім хворим і пораненим військово-службовцям без будь-якого розрізнення (тобто не розрізняючи між своїми і чужими);
- повага і позначення за допомогою емблеми (червоний хрест на білому тлі) санітарного персоналу, а також санітарних матеріалів і устаткування.

МГП ДО ЙОГО КОДИФІКАЦІЇ

Було б помилкою вважати створення в 1863 р. Червоного Хреста або прийняття в 1864 р. Першої Женевської конвенції початком процесу становлення міжнародного гуманітарного права, яким ми його знаємо зараз. Як не існує жодного суспільства без правил, що регулюють його життєдіяльність, так і практично ніколи не було війни без правил, розпливчастих або конкретних, які регулювали початок військових дій, їх ведення та завершення.

«Загалом, війни первісних народів ілюструють чинні на даний час міжнародні норми, які регулюють ведення війни: норми, що встановлюють різні типи супротивників; норми, що визначають обставини та порядок початку і завершення військових дій і право почати або закінчити війну; норми, що встановлюють обмеження на число учасників, час, місце і методи ведення війни і навіть правила оголошення війни поза законом».

Квінсі Райт

Перші закони про війну були проголошені за кілька тисячоліть до нашої ери:

«Я встановлюю ці закони, щоб не дати сильним підкорити слабких».

Вавилонський цар Хаммурапі

У багатьох стародавніх текстах (епосі «Махабхарата», Біблії, Корані) містяться правила, що вимагають поважати супротивника. А, наприклад, «Вікаят», створений в період розквіту арабського панування в Іспанії (кінець XIII століття), є справжнім зведенням законів про війну.

Таким самим чином у середньовічній Європі лицарі зобов'язані були дотримуватися правил кодексу честі, який забезпечував повагу до слабких і до тих, хто не міг самостійно захистити себе. Ці приклади свідчать про універсальний характер МГП.

КОДЕКС ЛІБЕРА

З часів перших конфліктів і до появи сучасного гуманітарного права було зафіксовано понад 500 картелів, кодексів поведінки, угод та інших документів, що мали на меті регламентування ведення бойових дій. Серед них слід згадати Кодекс Лібера, який набув чинності у 1863 р. Цей Кодекс має велике значення, оскільки він став першою спробою кодифікації законів і звичаїв війни, які існували на той час. Однак на відміну від Першої Женевської конвенції, прийнятої на рік пізніше, цей документ не мав договірної сили, оскільки був призначений винятково для армії Півночі, що брала участь у Громадянській війні в Сполучених Штатах.

4. ЯКІ ДОГОВОРИ СТАНОВЛЯТЬ МГП? ЩО ТАКЕ ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО?

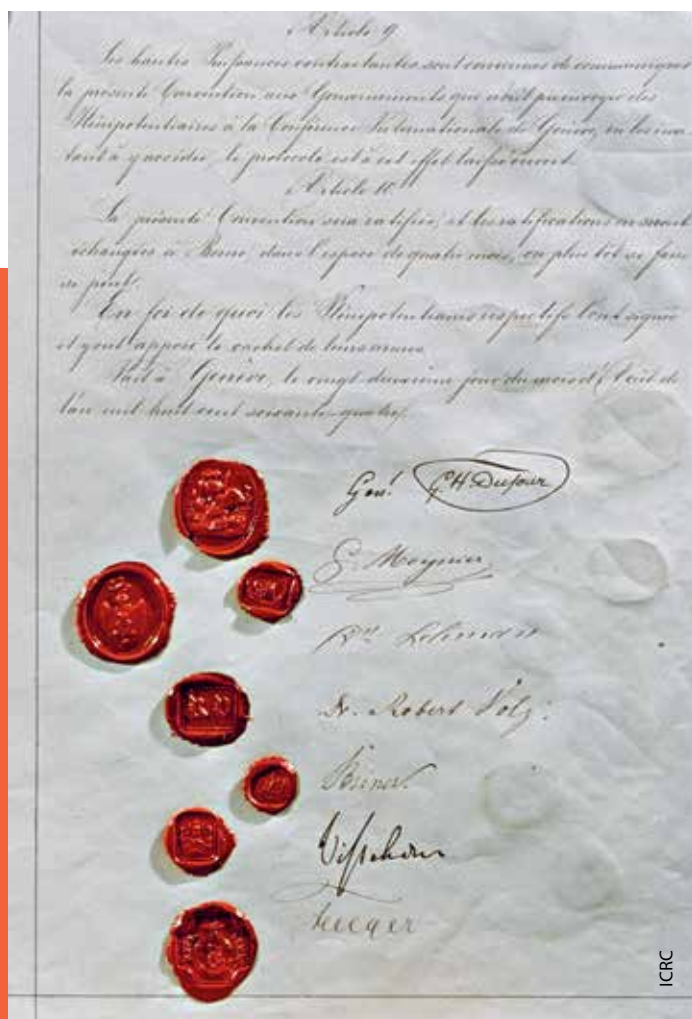
Сучасне МГП виникло в 1864 р. із прийняттям Першої Женевської конвенції. Воно розвивалося поступово, враховуючи зростання гуманітарних потреб, обумовлених технологічним розвитком озброєнь і зміною характеру збройних конфліктів; дуже часто зміни в праві відбувалися вже після подій, під час яких вони були настільки необхідними. Нижче наведено основні договори у сфері МГП (у хронологічному порядку):

-
- 1864 Женевська конвенція про поліпшення долі поранених на полі бою.
-
- 1868 Санкт-Петербурзька декларація (заборона використовувати на війні деякі види куль).
-
- 1899 Гаазькі конвенції, що стосуються законів і звичаїв сухопутної війни та адаптації принципів Женевської конвенції 1864 р. до війни на морі.
-
- 1906 Перегляд і розвиток Женевської конвенції 1864 р.
-
- 1907 Перегляд Гаазьких конвенцій 1899 р. і прийняття нових конвенцій.
-
- 1925 Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів.
-
- 1929 Дві Женевські конвенції:
- перегляд і розвиток Женевської конвенції 1906 р.;
 - Женевська конвенція про поводження з військовополоненими.
-
- 1949 Чотири Женевські конвенції:
- I Про поліпшення долі поранених і хворих в регулярних арміях;
 - II Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;
 - III Про поводження з військовополоненими;
 - IV Про захист цивільного населення.
-
- 1954 Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.
-
- 1972 Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення.
-

1976	Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище.
1977	Два Додаткових протоколи до чотирьох Женевських конвенцій 1949 р., які посилюють захист жертв міжнародних (Протокол I) і неміжнародних (Протокол II) збройних конфліктів.
1980	Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. Ця Конвенція включає: • Протокол I про осколки, що не виявляються; • Протокол II про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв; • Протокол III про заборону або обмеження застосування запальної зброї.
1989	Конвенція про права дитини (стаття 38).
1993	Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення.
1995	Протокол, що стосується засліплювальної лазерної зброї (Протокол IV (новий) до Конвенції 1980 р.).
1996	Переглянутий Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II (переглянутий) до Конвенції 1980 р.).
1997	Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення.
1998	Римський статут Міжнародного кримінального суду.
1999	Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.
2000	Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах.
2001	Доповнення до статті 1 Конвенції 1980 р.
2003	Протокол про вибухонебезпечні пережитки війни (Протокол V (новий) до Конвенції 1980 р.).
2005	Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується прийняття додаткової відмінної емблеми (Додатковий протокол III).
2006	Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.
2008	Конвенція про касетні боеприпаси.
2013	Договір про торгівлю зброєю.

Цей перелік наочно свідчить про більш-менш безпосередній вплив деяких збройних конфліктів на процес розвитку МГП.

Під час Першої світової війни (1914-1918 рр.) у безпрецедентних масштабах застосовувалися методи ведення війни, зокрема й ті, які не були абсолютно новими. До них належало використання отруйних газів, перші повітряні бомбардування і взяття в полон сотень тисяч військовослужбовців. Договори 1925 і 1929 рр. стали відповіддю на такий розвиток подій.

Під час Другої світової війни (1939-1945 рр.) число убитих цивільних осіб зрівнялося з числом убитих військовослужбовців — тоді як під час Першої світової війни таке співвідношення було один до десяти. У 1949 р. міжнародна спільнота, вражена цими трагічними подіями, особливо жакливи-ми переслідуваннями, яких зазнали цивільні особи, переглянула конвенції, що діяли на той момент, і прийняла новий документ — Четверту Же-невську конвенцію про захист цивільного населення.

У 1977 р. Додаткові протоколи стали відповіддю на проблеми, що ви-никають у гуманітарній сфері в результаті національно-визвольних воєн. Сфера дії Конвенцій 1949 р. охоплювала їх лише частково в стат-ті 3, спільній для чотирьох Женевських конвенцій (спільна стаття 3).

Женевські конвенції 1949 року і Додаткові протоколи до них 1977 року містять майже 600 статей, і вони є основними договорами у сфері МГП (див. Питання 6).

ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО

Розвиток МГП здійснюється державами, головним чином, шляхом прийняття до-говорів і формування норм звичаєвого права. Норма звичаєвого права виникає за наявності досить великої (широко поширеної, репрезентативної, часто вживаної та однакової) практики держав, яка супроводжується переконанням з боку держав, що вони пов'язані зобов'язаннями діяти певним чином, або ж правовою заборонаю пев-них дій. Звичай є обов'язковим для всіх держав, за винятком тих, які з моменту його появи незмінно заперечували і заперечують відповідну практику або норму.

У 1995 р. МКЧХ почав докладне дослідження норм звичаєвого МГП; проведення дослідження зайняло близько десяти років; воно було опубліковане у видавництві Cambridge University Press в 2005 р. Дослідження доступне в онлайн-овому режимі на сайті <https://www.icrc.org/customary-ihl>.

Створена МКЧХ база даних являє собою останню версію дослідження і складається з двох частин.

- **Норми.** У цій частині представлений аналіз чинних норм звичаєвого МГП. Дослідження є вкрай докладним, проте не претендує на вичерпну оцінку всіх норм цієї галузі права. Ця частина дослідження доступна англійською, арабською, іспанською, китайською, російською (в тому числі на сайті: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/publication/rcustom.htm>) і французькою мовами. Короткий виклад дослідження і перелік норм також існують багатьма іншими мовами.
- **Практика.** У цій частині описується практика держав, яка є основою норм, проаналізованих в частині 1. Вона регулярно оновлюється МКЧХ у співпраці з Британським Червоним Хрестом. Першоджерела збираються делегаціями МКЧХ і національними товариствами Червоного Хреста і Червоного Півмісяця по всьому світу і включаються до бази даних групою вчених, що працюють в Центрі міжнародного права ім. Лаутерпахта в Кембриджському університеті.

5. КОЛИ ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ МГП?

МГП застосовується тільки в ситуаціях збройного конфлікту. У ньому передбачено два режими захисту: один — для міжнародних збройних конфліктів, інший — для неміжнародних збройних конфліктів. Таким чином, застосування певних норм у конкретній ситуації буде залежати від класифікації збройного конфлікту.

А) Міжнародний збройний конфлікт (МЗК)

МЗК відбувається в тому випадку, коли одна або декілька держав вдаються до застосування збройної сили проти іншої держави. Збройний конфлікт між державою і міжнародною організацією також класифікується як МЗК.

Національно-визвольні війни, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації і расистських режимів на здійснення свого права на самовизначення, класифікуються як МЗК за

певних умов (див. статтю 1 (4) і статтю 96 (3) Додаткового протоколу I). (Див. також Питання 8.)

Б) Неміжнародний збройний конфлікт (НЗК)

Багато сучасних збройних конфліктів носять неміжнародний характер. НЗК — це збройний конфлікт, в якому військові дії відбуваються між збройними силами держави й організованими недержавними збройними групами або між такими групами. Щоб військові дії вважалися НЗК, вони повинні досягати певного рівня інтенсивності, а групи, які беруть у них участь, повинні мати достатній рівень організації.

Договірні норми МГП розрізняють НЗК в значенні спільної статті 3 і НЗК, які підпадають під визначення статті 1 Додаткового протоколу II.

- **Спільна стаття 3** застосовується «в разі збройного конфлікту, який не носить міжнародного характеру і виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін». Сюди належать збройні конфлікти, в яких беруть участь одна або кілька організованих недержавних збройних груп. НЗК можуть відбуватися між державними збройними силами й організованими недержавними збройними групами або тільки між такими групами.
- **Додатковий протокол II** застосовується до збройних конфліктів, «що відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами й антиурядовими збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, здійснюють такий контроль над частиною її території, який дозволяє їм вести безперервні й узгоджені військові дії й застосовувати цей Протокол» (див. статтю 1(1) Додаткового протоколу II). Визначення НЗК у Додатковому протоколі II є вужчим, ніж у спільній статті 3, у двох моментах:

- 1) Воно вводить вимогу контролю над територією, передбачаючи, що організовані недержавні збройні групи повинні мати такий контроль над територією, «який дозволяє їм здійснювати безперервні й узгоджені військові дії і застосовувати цей Протокол».

- 2) У Додатковому протоколі II прямо вказано, що він застосовується лише до збройних конфліктів між збройними силами держави й антиурядовими збройними силами або іншими організованими збройними групами. На відміну від спільної статті 3 Додатковий протокол II не застосовується до збройних конфліктів між організованими недержавними збройними групами.

Тут необхідно пам'ятати, що Додатковий протокол II розвиває і доповнює спільну статтю 3, «не змінюючи чинних умов її застосування» (див. статтю 1 (1) Додаткового протоколу II). Це означає, що таке обмежувальне визначення стосується тільки застосування Додаткового протоколу II; воно не поширюється на право НЗК в цілому.

Одночасне існування МЗК та НЗК

У певних ситуаціях кілька збройних конфліктів можуть відбуватися одночасно на одній і тій самій території. У таких випадках класифікація збройного конфлікту і, отже, норми права, що застосовуються, будуть залежати від відносин між сторонами, що воюють.

Розгляньмо гіпотетичний приклад. Держава А бере участь у НЗК з організованою недержавною збройною групою. Держава Б здійснює пряме втручання на боці цієї групи. Держава А і держава Б в такому випадку будуть брати участь в МЗК, однак збройний конфлікт між державою А і організованою збройною групою збереже свій міжнародний характер. Якби держава Б втрутилась у конфлікт на боці держави А, в цьому випадку і держава А та організована недержавна збройна група, і держава Б та організована недержавна збройна група брали б участь у НЗК.

ОСНОВНІ НОРМИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В МІЖНАРОДНИХ І НЕМІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Міжнародні збройні конфлікти (МЗК)	Неміжнародні збройні конфлікти (НЗК)
Чотири Женевські конвенції	Спільна стаття 3
Додатковий протокол I	Додатковий протокол II
Норми звичаєвого МГП, що стосуються МЗК	Норми звичаєвого МГП, що стосуються НЗК

Норми, що стосуються НЗК, залишаються менш докладними, ніж норми, що стосуються МЗК. Наприклад, норми, які регулюють НЗК, не передбачають статусу комбатанта або військовополоненого. (Визначення «комбатантів» і «військовополонених» див. у Питанні 7.) Це пояснюється тим, що держави не хочуть надавати членам організованих недержавних збройних груп імунітет від судового переслідування за внутрішньодержавним законодавством у зв'язку з тим, що вони взялися за зброю. З огляду на принцип державного суверенітету і небажання держав робити свої внутрішні справи предметом міжнародної кодифікації, зміцнити систему захисту під час НЗК виявилось важко. Слід зазначити, однак, що існування суттєвої прогалини між договірними нормами, застосовуваними до МЗК і до НЗК, поступово заповнюється нормами звичаєвого права, які часто є однаковими для всіх видів збройних конфліктів.

ЯКЕ ПРАВО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ ДО ВНУТРІШНІХ ЗАВОРУШЕНЬ І СИТУАЦІЙ НАПРУЖЕНОСТІ ВСЕРЕДИНІ КРАЇНИ?

Внутрішні заворушення і ситуації напруженості (як-от бунти й окремі спорадичні акти насильства) характеризуються діями, що підривають громадський порядок, не досягаючи при цьому інтенсивності збройного конфлікту; їх не можна вважати збройним конфліктом, оскільки рівень насильства недостатньо високий або тому, що особи, які застосовують насильство, не організовані у збройну групу.

МГП не застосовується до ситуацій насильства, які не досягають інтенсивності збройного конфлікту. У цих випадках застосовуються положення права прав людини (див. Питання 9), а також норми внутрішньодержавного законодавства.

6. ЩО ТАКЕ ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ І ДОДАТКОВІ ПРОТОКОЛИ ДО НИХ?

Що лежить в основі Женевської конвенції 1949 р.

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених на полі бою була прийнята в 1864 р. Вона була переглянута і розширена в 1906 і 1929 рр. Ще одна конвенція, що стосується поводження з військово-полоненими, також була прийнята в 1929 р. А в 1934 р. XV Міжнародна конференція Червоного Хреста, що проходила в Токіо, затвердила проєкт підготовленої МКЧХ Конвенції, що стосується громадян дер-

жави ворога, які перебувають на території однієї з воюючих сторін або на окупованій нею території. Однак прийняття цього проєкту не мало продовження, оскільки держави відмовилися скликати дипломатичну конференцію, яка могла б вирішити питання про прийняття Конвенції. У результаті положення Токійського проєкту не застосовувалися в період Другої світової війни. Лише в 1949 р., після закінчення Другої світової війни, держави прийняли чотири Женевські конвенції, які залишаються наріжним каменем МГП. Перші три Женевські конвенції 1949 р. були створені на основі вже чинних договорів, що стосувалися тих самих питань, тоді як Четверта Женевська конвенція стала абсолютно новим договором — першим договором у сфері МГП, який був спеціально присвячений захисту цивільних осіб під час збройних конфліктів. Однією з причин розробки і прийняття такого договору стала кількість цивільних осіб, які загинули під час Другої світової війни.

Що лежить в основі Додаткових протоколів 1977 р.

Женевські конвенції 1949 р. стали важливою віхою в історії розвитку МГП. Однак після деколонізації виникла потреба в нормах, які можна застосувати до національно-визвольних і громадянських воєн, які стали відбуватися значно частіше під час «холодної війни». Більше того, договірні норми, що стосуються ведення бойових дій, не змінювалися з часів прийняття Гаазьких конвенцій 1907 р. Оскільки в результаті перегляду Женевських конвенцій деякі досягнення 1949 р. могли опинитися в небезпеці, було вирішено прийняти нові документи у вигляді Додаткових протоколів до Женевських конвенцій, що і сталося в червні 1977 р.

У 2005 р. був прийнятий третій Додатковий протокол до Женевських конвенцій. Цим документом визнається додаткова емблема, що складається з червоної рамки у формі квадрата, що стоїть на одній зі своїх вершин, на білому тлі. Вона стала відома під назвою «червоний кристал». Ця додаткова емблема не покликана замінити червоний хрест і червоний півмісяць, а є лише ще одним можливим варіантом. Рішення про форму та назву цієї додаткової емблеми було прийнято в результаті тривалого процесу відбору, метою якого було створення вільної від будь-яких політичних, релігійних та інших асоціацій емблеми, яку можна було б використовувати по всьому світу (див. Питання 13).

Зміст Женевських конвенцій та Додаткових протоколів

Женевські конвенції надають захист будь-якій особі або категорії осіб, які не беруть або припинили брати активну участь у військових діях:

- Перша Женевська конвенція стосується поранених і хворих військово-вслужбовців сухопутних військ і персоналу медичних служб збройних сил;
- Друга Женевська конвенція стосується поранених, хворих та потерпілих від корабельної аварії зі складу збройних сил на морі і персоналу медичних служб військово-морських сил;
- Третя Женевська конвенція стосується військовополонених;
- Четверта Женевська конвенція стосується цивільних осіб, у тому числі:
 - іноземних цивільних осіб на території сторін конфлікту, включаючи біженців;
 - цивільних осіб на окупованій території;
 - інтернованих осіб і осіб, що перебувають під вартою;
 - медичного і духовного персоналу або підрозділів цивільного захисту.

Спільна стаття 3 забезпечує мінімальний захист під час неміжнародних збройних конфліктів. Вона вважається мініконвенцією, що являє собою мінімальні стандарти, від яких воюючі сторони ніколи не повинні відступати. Норми, що містяться у спільній статті 3, вважаються частиною звичаєвого права (див. вставку).

Додатковий протокол I доповнює захист, що надається чотирма Женевськими конвенціями під час міжнародних збройних конфліктів. Наприклад, він забезпечує захист поранених, хворих і потерпілих від корабельної аварії цивільних осіб і цивільного медичного персоналу. У ньому також містяться норми, що стосуються обов'язку розшуку зниклих безвісти осіб і надання гуманітарної допомоги цивільному населенню. Основоположні гарантії надаються всім особам незалежно від їхнього статусу. Крім того, у Додатковому протоколі I кодифіковано кілька норм щодо захисту цивільного населення від наслідків бойових дій.

Додатковий протокол II розвиває і доповнює спільну статтю 3 і застосовується під час неміжнародних збройних конфліктів між збройними силами держави і «антиурядовими збройними силами або іншими ор-

ганізованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, здійснюють такий контроль над частиною її території, який дозволяє їм вести безперервні й узгоджені військові дії та застосовувати цей Протокол» (умови застосування Додаткового протоколу II див. у Питанні 5). Додатковий протокол II розширює мінімальні стандарти захисту, що містяться в спільній статті 3, вводячи заборони на безпосередні напади на цивільних осіб, колективні покарання, терористичні акти, зґвалтування, примушення до проституції та непристойні посягання, рабство і грабіж. У ньому також містяться норми, що стосуються поводження з особами, позбавленими волі.

СПІЛЬНА СТАТТЯ 3

У разі збройного конфлікту, який не носить міжнародного характеру і виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна із сторін, що перебувають у конфлікті, зобов'язана застосовувати, щонайменше, такі положення:

1. Особи, які безпосередньо не беруть участі у військових діях, включаючи тих осіб зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тих, які перестали брати участь у військових діях внаслідок хвороби, поранення, затримання або з якоїсь іншої причини, повинні за всіх обставин користуватися гуманним поводженням без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи віри, статі, походження, майнового стану або будь-яких інших аналогічних критеріїв.

З цією метою забороняються і завжди і всюди будуть заборонятися такі дії щодо вищевказаних осіб:

- a) посягання на життя і фізичну недоторканність, зокрема всякі види вбивства, каліцтва, жорстоке поводження, тортури і катування;
- b) взяття у заручники;
- c) зазіхання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе ставлення;
- d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином заснованим судом, за наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями.

2. Поранених і хворих будуть підбирати, і їм буде надана допомога.

Неупереджена гуманітарна організація, така як Міжнародний Комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам, що перебувають у конфлікті.

Крім того, сторони, що перебувають у конфлікті, будуть намагатися шляхом прямої домовленості сторін ввести в дію всі або частину інших положень цієї Конвенції.

Застосування попередніх положень не буде зачіпати юридичного статусу сторін, що перебувають у конфлікті.

7. КОГО ЗАХИЩАЄ МГП?

МГП надає захист всім жертвам збройних конфліктів, включаючи цивільних осіб і комбатантів, які склали зброю. Характер наданого їм захисту варіюється і залежить від того, чи є відповідна особа комбатантом або цивільною особою.

МІЖНАРОДНІ ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ

Цивільні особи

Цивільні особи мають право на захист у двох різних ситуаціях. По-перше, вони користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з військовими діями (див. Питання 11). Цивільні особи, якими вважаються всі особи, що не є комбатантами (див. визначення «комбатантів» нижче), не повинні ставати об'єктом нападу. Єдиним винятком з цього правила є цивільні особи, які беруть безпосередню участь у військових діях, наприклад, вступаючи у збройну боротьбу з ворогом. У подібних випадках вони можуть ставати об'єктом нападу,

але лише доти, доки беруть безпосередню участь у військових діях (див. Питання 11).

По-друге, цивільні особи є «захищеними особами» відповідно до МГП, коли вони перебувають під владою сторони конфлікту, за умови, що

- вони не є громадянами цієї ворожої держави;
- вони не є громадянами союзника цієї ворожої держави (за винятком випадків, коли між такими двома державами існують нормальні дипломатичні відносини);
- вони не є громадянами нейтральної держави, тобто держави, що не воює (за винятком випадків, коли між такими двома державами існують нормальні дипломатичні відносини). Утім, на окупованій території громадяни нейтральної держави завжди є особами під заступництвом.

Ідея полягає в тому, що ці цивільні особи потребують захисту МГП, оскільки вже не користуються захистом власної держави: або тому що вона знаходиться у стані війни з державою, під владою якої вони перебувають, або ж тому що вона не має дипломатичних відносин з цією державою. Ще однією метою є захист цивільних осіб від довільних дій протилежної сторони у зв'язку з їх приналежністю до ворожої держави.

Цивільні особи, що перебувають під захистом, мають право на повагу до свого життя, гідності, особистих прав, а також політичних, релігійних та інших переконань. Їх не можна піддавати тортурам, жорстокому або принизливому поводженню і тілесним покаранням, їх слід захищати від всіх актів насильства і репресалій.

Цивільні особи піддаються особливому ризику, коли перебувають на території, окупованій армією воюючої сторони, або коли їх позбавляють волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом. На окупованій території на державу, що окупує, покладено особливе зобов'язання забезпечувати цивільних осіб, що перебувають під захистом, продовольством і медикаментами. Депортація і насильницькі переміщення заборонені. Існують також норми, що стосуються конфіскації або захоплення майна. МГП містить докладні норми щодо захисту цивільних осіб, позбавлених волі, які стосуються, зокрема, умов їх утримання, судових і процесуальних гарантій, на які вони мають право, та їх звільнення (див. Питання 10).

Комбатанти, які вийшли зі строю

Хоча вони й користуються захистом від надмірних ушкоджень або зайвих страждань, комбатантам не надається захист від наслідків військових дій (див. Питання 12). Тому вони можуть зазнавати нападу, якщо не вийшли зі строю.

Усі особи, що входять до складу збройних сил сторони конфлікту (за винятком медичного і духовного персоналу), вважаються комбатантами. Збройні сили сторони конфлікту складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих (див. ст. 43 (1) і (2) Додаткового протоколу I; див. також норми 3 і 4 дослідження МКЧХ про звичаєве МГП). Зазвичай до цієї категорії належать особи зі складу регулярних збройних сил. Мова також може йти про осіб, що входять до складу ополчення або добровольчого війська (так звані «нерегулярні» збройні сили), або про учасників організованих рухів опору. Третя Женевська конвенція містить суворіші положення, ніж Додатковий протокол I, і передбачає особливі додаткові умови, яким повинні відповідати особи зі складу нерегулярних збройних сил і організованих рухів опору для того, щоб вважатися військовополоненими.

Комбатанти вважаються такими, що вийшли зі строю, коли вони перебувають під владою супротивної сторони, коли вони чітко висловлюють намір здатися або коли вони поранені або хворі настільки серйозно, що нездатні захищатися. У кожному з цих випадків ці особи є такими, що вийшли зі строю, якщо вони утримуються від будь-яких ворожих дій і не намагаються втекти. Як тільки комбатант виходить зі строю, йому слід забезпечити належну повагу і захист.

Крім того, коли комбатанти опиняються під владою ворога — в результаті взяття або здачі в полон, масової капітуляції або з будь-якої іншої причини, — вони отримують статус «військовополонених». У цьому статусі їх не можна піддавати переслідуванню чи покаранню за безпосередню участь у військових діях. Власне, комбатанти мають право брати безпосередню участь у військових діях і користуються імунітетом від судового переслідування у зв'язку з такими діями. Однак якщо вони вчиняють воєнні злочини, вони повинні за це нести відповідальність (див. Питання 19).

Військовополонені мають право на гуманне поводження і повагу до свого життя, гідності, особистих прав і політичних, релігійних та інших переконань. Їх не можна піддавати тортурам, жорстокому або принизливому поводженню і тілесним покаранням, їх слід захищати від усіх актів насильства і репресалій. МГП містить докладні норми щодо захисту військовополонених, які стосуються, зокрема, умов їх утримання, судових і процесуальних гарантій, на які вони мають право, а також їх звільнення та репатріації (див. Питання 10).

НЕМІЖНАРОДНІ ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ

МГП не визнає жодних особливих категорій осіб у неміжнародних збройних конфліктах. Це пояснюється тим, що держави не бажають надавати членам організованих недержавних збройних груп статус «комбатантів», з якого випливає право брати безпосередню участь у військових діях. Тому спільна стаття 3 і Додатковий протокол I просто передбачають, що кожен, хто не бере активної участі у військових діях або припинив у них брати участь, має право на захист. Це дозволяє МГП захищати цивільних осіб і тих, хто перестав брати безпосередню участь у військових діях. Оскільки в неміжнародних збройних конфліктах відсутній статус «комбатантів», статусу військовополонених також не існує. Це означає, що члени організованих недержавних збройних груп, які взяли за зброю в ході такого конфлікту, можуть піддаватися за це судовому переслідуванню за внутрішньодержавним законодавством.

ЗАХИСТ ПОРАНЕНИХ, ХВОРИХ, ПОТЕРПІЛИХ ВІД КОРАБЕЛЬНОЇ АВАРІЇ ТА МЕДИЧНИХ СЛУЖБ

Поранені, хворі та потерпілі від корабельної аварії мають право на захист незалежно від свого статусу. Сторона в конфлікті, під владою якої перебувають такі особи, повинна розшукувати і підбирати їх, а також надавати їм допомогу. Медичний персонал і медичні установи, санітарний транспорт і обладнання повинні за будь-яких обставин користуватися повагою і захистом. Червоний хрест, червоний півмісяць або червоний кристал на білому тлі — це відмітні знаки, які показують, що такі особи і об'єкти перебувають під захистом (див. Питання 13).

ОСОБЛИВИЙ ЗАХИСТ: ЖІНКИ І ДІТИ

Певні категорії осіб, як-от жінки і діти, мають особливі потреби під час збройних конфліктів і повинні користуватися особливою повагою і захистом.

Діти повинні отримувати необхідну їм турботу і допомогу. Слід вживати всіх можливих заходів для того, щоб запобігти безпосередній участі у військових діях дітей у віці до 15 років, а якщо в результаті збройного конфлікту вони осиротіли або були розлучені з родичами, — для того, щоб вони не були покинутими напризволяще. Слід за будь-яких обставин сприяти тому, щоб діти мали засоби для існування, могли практикувати свою релігію і здобувати освіту. Діти, позбавлені волі, повинні утримуватися окремо від дорослих, за винятком випадків, коли родичів розміщують разом. Смертний вирок не повинен виконуватися стосовно осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку на момент скоєння відповідного правопорушення.

Слід враховувати особливі потреби в захисті, послугах охорони здоров'я і в допомозі, які є у жінок, що постраждали від збройного конфлікту. З особливою турботою необхідно поводитися з вагітними жінками і молодими матерями. Заборона сексуального насильства стосується однаково як чоловіків, так і жінок, проте часто саме жінки сильніше страждають від сексуального насильства під час збройних конфліктів. Тому жінки особливо потребують захисту від будь-яких форм сексуального насильства, наприклад, шляхом відділення їх від чоловіків у разі позбавлення волі, за винятком випадків, коли родичів розміщують разом. Жінки також повинні перебувати під безпосереднім наглядом жінок, а не чоловіків.

ОСНОВОПОЛОЖНІ ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНО ВІД СТАТУСУ

На додаток до захисту, описаного вище, МГП передбачає деякі основоположні гарантії, що застосовуються до всіх осіб, які вийшли зі строю, незалежно від їхнього статусу (стаття 75 Додаткового протоколу I, стаття 4 Додаткового протоколу II).

Особистість, честь, переконання і релігійні обряди всіх таких осіб повинні користуватися повагою. За будь-яких обставин забороняються, зокрема, такі дії, незалежно від того, вчиняються вони представниками цивільних або військових органів:

- а) насильство над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб, зокрема:
 - вбивство;
 - катування всіх видів, чи то фізичні, чи то психічні;
 - тілесні покарання;
 - каліцтва;
- б) знущання з людської гідності, зокрема, принизливе й образливе поводження, примушення до проституції або непристойне посягання в будь-якій формі;
- с) взяття заручників;
- д) колективні покарання;
- е) погрози вчинити будь-яку з вищевказаних дій.

Нарешті, основні гарантії, що надаються всім особам, яких зачіпає збройний конфлікт, також містять певні процесуальні і судові гарантії (стаття 75 Додаткового протоколу I, стаття 6 Додаткового протоколу II).

8. НА КОГО ПОКЛАДАЮТЬСЯ ОБОВ'ЯЗКИ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ ІЗ НОРМ МГП?

Зобов'язань, що випливають із договірних і звичаєвих норм МГП, повинні дотримуватися всі сторони у збройному конфлікті — як держави, так і організовані недержавні збройні групи. Норми звичаєвого МГП застосовуються в будь-який час до всіх сторін незалежно від того, чи вони ратифікували договори у сфері МГП.

Держави і їхні зобов'язання

Лише держави можуть брати участь у міжнародних договорах, таких як Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них. Станом на листопад 2013 р. учасницями Женевських конвенцій були 195 держав. Той факт, що практично всі країни світу ратифікували Конвенції, свідчить про їхнє величезне значення. Станом на березень 2014 р. 173 держави були учасницями Додаткового протоколу I, 167 — Додаткового протоколу II і 66 — Додаткового протоколу III.

Організовані недержавні збройні групи і їхні зобов'язання

Організовані недержавні збройні групи, будучи учасницями неміжнародного збройного конфлікту, зобов'язані дотримуватися спільної статті 3 і Додаткового протоколу II (якщо виконані умови для їх застосування — див. Питання 5) за умови, що держава, до якої вони належать, є учасницею відповідних договорів. У кожному разі вони також зобов'язані дотримуватися норм звичаєвого МГП, що стосуються неміжнародних збройних конфліктів.

Національно-визвольні рухи

Національно-визвольні рухи проти колоніального панування, іноземної окупації і проти расистських режимів на здійснення права на самовизначення народів, які вони представляють, можуть взяти на себе зобов'язання застосовувати Женевські конвенції і Додатковий протокол I (тобто норми МГП, що стосуються міжнародних збройних конфліктів) шляхом односторонньої заяви, адресованої депозитарієві, тобто Швейцарській Федеральній Раді (див. статтю 1 (4) і статтю 96 (3) Додаткового протоколу I).

Чи застосовується МГП до миротворчих операцій, що проводяться ООН або під її егідою?

Багатогранність миротворчих операцій і дедалі складніші і небезпечніші умови їх проведення підвищують імовірність того, що багатонаціональні сили, які здійснюють такі операції, почнуть застосовувати силу. У подібних ситуаціях вкрай актуальним стає питання застосовності МГП.

Питання застосовності МГП до багатонаціональних сил довгий час залишалося поза увагою. Існує твердження, що сили ООН не можуть бути стороною у збройному конфлікті і, отже, не можуть мати зобов'язання за МГП. Також передбачається, що багатонаціональні сили, що несуть на собі печатку міжнародної легітимності, повинні вважатися неупередженими, об'єктивними і нейтральними, оскільки їхній єдиний інтерес у будь-якому збройному конфлікті полягає у відновленні і збереженні міжнародного миру і безпеки.

Утім, у такій точці зору не враховано давнього розрізнення *jus ad bellum* та *jus in bello*. Як і в будь-якому іншому випадку, застосовність МГП до багатонаціональних сил повинна визначатися виключно на

підставі фактів, незалежно від міжнародних повноважень, наданих багатонаціональним силам Радою Безпеки, і від позначення сторін, які потенційно їм опираються.

МГП буде застосовуватися до багатонаціональних сил, як тільки вони стануть стороною у збройному конфлікті — міжнародному або неміжнародному. Коли багатонаціональні сили борються проти збройних сил держави, правовим полем, яке може застосовуватися, стануть норми МГП, що стосуються міжнародних збройних конфліктів. Коли їм протистоять одна або кілька організованих недержавних збройних груп, правовим полем стануть норми МГП, що застосовуються в неміжнародних збройних конфліктах.

ОПЕРАЦІЇ З ПІДТРИМАННЯ АБО ВСТАНОВЛЕННЯ МИРУ

Миротворчі операції часто поділяються на дві категорії: операції з підтримання миру та операції зі встановлення миру.

Операції з підтримання миру мають на меті домогтися дотримання угоди про припинення вогню і поваги до демаркаційних ліній або укладення угоди про виведення військ. В останні роки у них з'явилися і нові завдання: спостереження за проведенням виборів, постачання вантажів гуманітарної допомоги, сприяння процесу національного примирення. Учасникам операцій з підтримання миру дозволяється застосовувати силу тільки з метою самооборони. Подібні операції проводяться за згодою сторін у конфлікті.

Операції зі встановлення миру, передбачені главою VII Статуту ООН, проводяться силами ООН або державами, групами держав або регіональними організаціями на прохання зацікавленої держави або з дозволу Ради Безпеки. Ці сили отримують бойове завдання і дозвіл використовувати примусові заходи для виконання своїх повноважень. В такому випадку згода сторін не є обов'язковою.

В останні роки різниця між цими двома видами операцій стала менш чіткою, оскільки миротворчі операції часто виконують завдання, що є типовими як для підтримання, так і для встановлення миру. У результаті цього сьогодні частіше використовується вираз «операції на підтримання миру», або «миротворчі операції».

Характер повноважень в рамках конкретної миротворчої операції і її призначення (підтримання або встановлення миру) не впливає на застосовність МГП, яка встановлюється на підставі фактів і дотримання критеріїв наявності збройного конфлікту, що впливають з відповідних положень МГП, зокрема спільних статей 2 і 3.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДОТРИМУВАТИСЬ І ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ ДОТРИМАННЯ МГП

Зобов'язання, передбачені МГП, несуть не тільки сторони у збройному конфлікті. Усі держави — і міжнародна спільнота в цілому — зобов'язані «дотримуватися і забезпечувати дотримання» МГП.

Це зобов'язання можна знайти в спільній статті 1, у якій йдеться про те, що: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються за будь-яких обставин дотримуватися і забезпечувати дотримання цієї Конвенції» (див. також статтю 1(1) Додаткового протоколу I).

Обов'язок сторін в конфлікті дотримуватися і забезпечувати дотримання правових норм існує і в звичаєвому МГП (див. норму 139 дослідження МКЧХ про звичаєве МГП).

- Зобов'язання «дотримуватися» означає, що учасники договорів у сфері МГП повинні сумлінно виконувати ці договори.
- Значення зобов'язання «забезпечувати дотримання» ширше: держави-учасниці договорів у сфері МГП, які беруть або не беруть участь у конфлікті, і міжнародна спільнота в цілому, повинні вживати всіх можливих заходів для того, щоб правових норм дотримувалися всі — і особливо сторони конфлікту.

НА КОГО ПОКЛАДАЄТЬСЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПОШИРЮВАТИ ЗНАННЯ ПРО ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ ТА ДОДАТКОВІ ПРОТОКОЛИ ДО НИХ?

Відповідно до Конвенцій і Протоколів це зобов'язання покладено на держави:

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються як у мирний час, так і під час війни якнайширше розповсюджувати текст цієї Конвенції у своїх країнах та, зокрема, уключити її вивчення до програм військового та, по можливості, цивільного навчання, щоб її принципи стали відомі всьому населенню, зокрема бойовим військам, медичному та духовному персоналу» (статті 47 і 48 Першої і Другої Женевських конвенцій відповідно. Див. також статті 127 і 144 Третьої і Четвертої Женевських конвенцій відповідно).

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються як у мирний час, так і під час збройного конфлікту розповсюджувати якомога ширше Конвенції та цей Протокол у своїх країнах і, зокрема, включати їх вивчення до програм воєнної підготовки та заохочувати їх вивчення цивільним населенням з тим, щоб ці документи могли стати відомими збройним силам і цивільному населенню» (стаття 83 Додаткового протоколу I).

«Цей Протокол має бути якомога ширше розповсюдженим» (стаття 19 Додаткового протоколу II).

9. У ЧОМУ ВІДМІННІСТЬ МІЖ МГП І ПРАВОМ ПРАВ ЛЮДИНИ?

ЩО ТАКЕ МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ?

Право прав людини — це комплекс міжнародних норм, встановлених договорами або звичаєм, на підставі яких особи і групи осіб очікують певних прав і (або) претендують на певні права, які держави повинні поважати і захищати. Міжнародні стандарти у сфері прав людини також включають в себе низку принципів і рекомендацій, які не ґрунтуються на договорах («м'яке право»).

Основні договори права прав людини наведено нижче:

а) документи універсального характеру:

- Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948 р.);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.);
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.);
- Конвенція про права дитини (1989 р.);
- Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящихих-мігрантів і членів їхніх сімей (1990 р.);
- Міжнародна конвенція про захист всіх осіб від насильницьких зникнень (2006 р.);
- Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006 р.);

б) документи регіонального характеру:

- Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950 р.);
- Американська конвенція прав людини (1969 р.);
- Африканська хартія прав людини і народів (1981 р.).

Дотримання цих договорів контролюють органи з прав людини, такі як Комітет з прав людини, заснований для нагляду за виконанням Міжнародного пакту про громадянські

і політичні права, і Європейський суд з прав людини в рамках Європейської конвенції про захист прав людини.

Хоча МГП і право прав людини розвивалися кожне власним шляхом, деякі договори з прав людини мають положення, що містяться в МГП: наприклад, Конвенція про права дитини та Факультативний протокол до неї щодо участі дітей у збройних конфліктах і Конвенція про насильницькі зникнення.

МГП і право прав людини є галузями міжнародного права, які взаємно доповнюють одна одну та мають цілі, які частково збігаються. І МГП, і право прав людини покликані захищати життя, здоров'я і гідність людей, нехай і під іншим кутом, саме тому деякі їхні норми досить відрізняються у формулюваннях, але є подібними по суті. Наприклад, і МГП, і право прав людини забороняють тортури і жорстоке поводження, передбачають основні права осіб, що піддаються кримінальному переслідуванню, забороняють дискримінацію, містять положення щодо захисту жінок і дітей і регулюють деякі аспекти права на забезпечення продовольством і медичною допомогою. Утім, між ними існують серйозні відмінності: у походженні, сфері застосування, органах, що забезпечують їх виконання, тощо.

Походження

МГП з його витоками в давнині було кодифіковано в другій половині XIX століття під впливом Анрі Дюнана, батька-засновника Міжнародного Комітету Червоного Хреста (див. Питання 6). Право прав людини з'явилося пізніше: воно бере початок в деяких національних деклараціях прав людини, що виникли з поглядів епохи Просвітництва (таких як Декларація незалежності США, прийнята в 1776 р., і Французька декларація прав людини і громадянина 1789 р.). Як галузь міжнародного права право прав людини з'явилося лише після Другої світової війни під егідою ООН. Загальна декларація прав людини 1948 р. вперше дала визначення праву прав людини в резолюції Генеральної Асамблеї, що не має обов'язкової сили. Лише в 1966 р. ця Декларація знайшла вираження в двох універсальних договорах з прав людини, прийнятих в один рік: Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про економічні соціальні та культурні права (див. вставку).

Сфера застосування: часовий аспект

МГП застосовується виключно під час збройних конфліктів (див. Питання 5), тоді як право прав людини вживається, в принципі, завжди, тобто і в мирний час, і під час збройного конфлікту. Однак, на відміну від МГП, деякі договори у сфері прав людини дозволяють урядам відступати від певних зобов'язань під час надзвичайних ситуацій, за яких життя нації перебуває під загрозою. Однак такі відступи мають бути продиктованими необхідністю і пропорційними до кризи, не повинні ґрунтуватися на дискримінації і суперечити іншим нормам міжнародного права, в тому числі положенням МГП. Певні права людини не допускають відступів за жодних обставин: серед них право на життя, заборона катувань і жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, заборона рабства і підневільного стану і заборона зворотної дії в часі кримінального права.

Сфера застосування: географічний аспект

Іншою серйозною відмінністю між МГП і правом прав людини є їхнє екстериторіальне охоплення. Той факт, що МГП, яке регулює міжнародні збройні конфлікти, застосовується екстериторіально, не викликає заперечень, враховуючи, що його мета — регулювання дій однієї або декількох держав, що беруть участь у збройному конфлікті на території іншої держави. Ті ж самі доводи застосовні до неміжнародних конфліктів, які мають екстериторіальний елемент: сторони в таких конфліктах не можуть бути звільнені від своїх обов'язків за МГП, якщо конфлікт виходить за межі території однієї держави. Незважаючи на протилежну точку зору, якої дотримуються деякі поважні опоненти, широко визнано, що право прав людини застосовується екстериторіальним чином, в тому числі на підставі рішень регіональних і міжнародних судів. Однак чіткі межі сфери такого його застосування ще належить встановити. Органи у справах захисту прав людини зазвичай визнають екстериторіальне застосування права прав людини в тих випадках, коли держава здійснює контроль над територією (наприклад, в разі окупації) або особою (наприклад, в разі утримання під вартою). Однак у питанні про екстериторіальне застосування норм з прав людини, що регулюють застосування сили, практика у сфері права прав людини не усталилася.

Сфера застосування щодо осіб

МГП прагне захищати осіб, які не беруть або перестали брати безпосередню участь у військових діях. Воно захищає цивільних осіб і комбатантів, які вийшли зі строю, наприклад, поранених, хворих і потерпілих від корабельної аварії або військовополонених (див. Питання 7). Право прав людини, розроблене переважно для мирного часу, застосовується до всіх осіб, які підпадають під юрисдикцію держави. На відміну від МГП в ньому не проводиться різниця між комбатантами і цивільними особами і не передбачаються різні категорії «захищених осіб».

Сторони, зобов'язані дотримуватися норм МГП і права прав людини

Норми МГП обов'язкові для виконання всіма сторонами в збройному конфлікті, і тим самим вони встановлюють рівні права й обов'язки для держав і сторін, які не є державами, заради блага всіх, хто може постраждати від їхніх дій (по суті «горизонтальні» відносини) (див. Питання 8). У праві прав людини прямо вказано, що воно регулює відносини між державою та особами, які перебувають на її території і

(або) підпадають під її юрисдикцію (по суті «вертикальні» відносини), встановлюючи зобов'язання держави щодо окремих осіб в рамках широкого кола дій. Таким чином, норми права прав людини є обов'язковими лише для держав, про що свідчить той факт, що договори з прав людини та інші джерела стандартів в галузі прав людини не створюють правових зобов'язань для недержавних збройних груп. Це пояснюється тим, що більшість груп такого роду не в змозі дотримуватися всього спектру зобов'язань відповідно до права прав людини, оскільки, на відміну від урядів, вони не можуть здійснювати функції, на яких ґрунтується виконання норм права прав людини. З цього загального правила, що стосується недержавних збройних груп, існує один істотний виняток — випадки, коли група осіб, маючи стабільний контроль над територією, має можливість діяти подібно до державних органів влади, і, отже, її обов'язки у сфері прав людини можуть бути визнані *de facto*.

Матеріально-правова сфера застосування

МГП і право прав людини містять одні й ті самі матеріально-правові норми (наприклад, заборона тортур), проте в них також існують положення, які значною мірою відрізняються одне від одного. МГП розгляда-

дає багато питань, які не належать до сфери застосування права прав людини, такі як статус «комбатантів» і «військовополонених», захист емблем Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і законність конкретних видів зброї. Право прав людини також стосується деяких аспектів життя, які не регулюються МГП, таких як свобода преси, право на збори, право голосувати, право проводити страйки, та інших питань. Крім того, деякі сфери регламентуються і МГП, і правом прав людини, однак з різних точок зору, так що іноді їхні положення суперечать одне одному. Особливо це стосується застосування сили і утримання під вартою.

- Відносно застосування сили у нормах МГП щодо ведення військових дій визнається, що застосування сили зі смертельними наслідками є невід'ємною частиною ведення війни. Це пояснюється тим, що кінцевою метою військових операцій є перемога над збройними силами ворога. Таким чином, сторонам у збройному конфлікті дозволяється або, принаймні, не забороняється правовими нормами здійснювати напади на військові об'єкти одне одного, в тому числі на особовий склад збройних сил ворога. МГП не забороняє насильство, спрямоване на такі цілі, незалежно від того, чи застосовує його сторона в збройному конфлікті, яка є чи не є державою. Акти насильства проти цивільних осіб і цивільних об'єктів, а також напади невибіркового характеру, навпаки, є незаконними, оскільки одна з основних цілей МГП — захист цивільних осіб і цивільних об'єктів від наслідків військових дій; згідно МГП, слід вживати запобіжних заходів, щоб мінімізувати збиток для цивільного населення (див. Питання 11). Право прав людини було створено для захисту людей від неналежного поводження з боку держави; воно регламентує не ведення військових дій між сторонами в конфлікті, а застосування сили в рамках правоохоронної діяльності. Правоохоронна діяльність заснована на підході «захопити, а не вбити»: застосування сили має бути крайнім засобом для врятування життя, коли всі інші способи неефективні або не дають надії на досягнення наміченого результату, і має бути строго пропорційним до законної мети, якої необхідно досягти (це може бути запобігання злочину, здійснення законного арешту злочинців або підозрюваних і сприяння такому арешту або підтримання громадського порядку та безпеки).
- Що стосується утримання під вартою, хоча і МГП, і право прав людини містять норми про гуманне поводження з ув'язненими, про умови утримання і право на справедливе судочинство, між ними виникає розбіжність, коли мова заходить про процесуальні гарантії в разі ін-

тернування, тобто позбавлення волі особи некримінального характеру на підставі серйозної загрози, яку її діяльність являє собою для безпеки влади, що здійснює утримання під вартою. Інтернування не забороняється під час збройного конфлікту і, в цілому, МГП не вимагає судового контролю над законністю утримання під вартою (див. Питання 10). Поза ситуацією збройного конфлікту некримінальне (тобто адміністративне) позбавлення волі є вкрай незвичайним заходом. У переважній більшості випадків людей позбавляють волі тому, що їх підозрюють у скоєнні кримінального злочину. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права гарантує право на свободу особи і передбачає, що будь-яка затримана з будь-якої причини особа має право на судовий контроль щодо законності її затримання. Ця галузь права прав людини базується на припущенні, що суди функціонують, що судова система здатна в будь-який момент прийняти всіх затриманих осіб, скільки б їх не було, що присутні адвокати, що співробітники правоохоронних органів здатні виконувати свої завдання, тощо. Під час збройного конфлікту виникають обставини зовсім інші, що відбивається в положеннях МГП.

Проблема співвідношення норм МГП і права прав людини, що регулюють застосування сили і процесуальні гарантії при інтернуванні, принаймні, під час міжнародних збройних конфліктів, повинна бути вирішена шляхом звернення до *lex specialis*, тобто до положень МГП, які спеціально розроблені для регламентації цих двох галузей (див. вставку).

СПІВВІДНОШЕННЯ МГП І ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

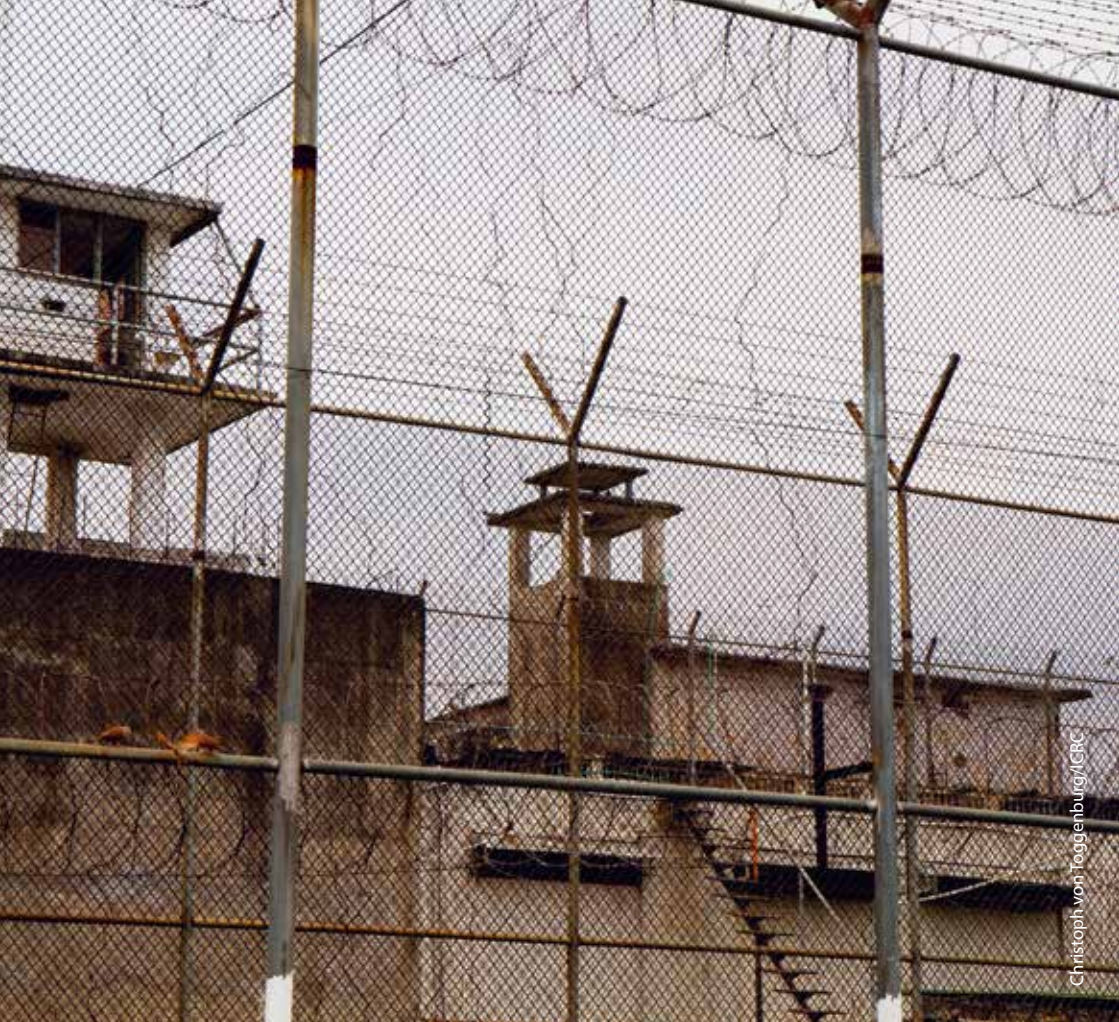
Співвідношення норм МГП і права прав людини залишається предметом юридичних суперечок, особливо в зв'язку з його наслідками для ведення військових дій.

У найпершій своїй заяві про застосування прав людини в ситуаціях збройного конфлікту — в Консультативному висновку щодо законності загрози ядерною зброєю або її застосування (1996 р.) — Міжнародний суд зазначив, що захист, який забезпечується Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, не припиняється у час війни і що, в принципі, право не бути безпідставно позбавленим життя застосовується і в період військових дій. Суд додав, що поняття довільного позбавлення життя визначається застосовним *lex specialis*, а саме правом, застосовним в період збройного конфлікту і призначеним для регулювання порядку ведення військових дій.

В цілому вважається, що ця заява остаточно розв'язала питання співвідношення МГП і права прав людини і що в ній мається на увазі, що право прав людини, яке може бути застосовано в будь-який час, являє собою *lex generalis*, у той час як МГП, застосування якого починається з виникненням збройного конфлікту, є *lex specialis*. Іншими словами, коли виникає суперечність між правом прав людини і МГП, вважається, що пріоритет слід віддавати останньому, оскільки його норми розроблені спеціально для ситуацій збройних конфліктів.

Хоча значення і навіть користь доктрини *lex specialis* піддається сумніву, загально визнано, що вона незамінна при визначенні співвідношення між МГП і правом прав людини. Хоча, по суті, ці дві галузі міжнародного права доповнюють одна одну, концепція взаємодоповнюваності не може розв'язати складні юридичні питання співвідношення правових норм, які іноді виникають. У деяких випадках застосування норм МГП і права прав людини до одних і тих самих фактів може призвести до протилежних результатів, оскільки вони відображають різні обставини, для яких і були від початку розроблені.

10. ЩО ГОВОРИТЬ МГП ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ?

МГП захищає всіх тих, хто не бере або перестав брати безпосередню участь у військових діях (див. Питання 11). Крім загального захисту, що надається особам, які вийшли зі строю, МГП забезпечує особливий захист особам, які позбавлені волі. Захисні положення варіюються в залежності від виду конкретного збройного конфлікту і від статусу особи, яка перебуває під вартою.

Військовополонені під час міжнародних збройних конфліктів

Військовополонені — це комбатанти, захоплені в полон (див. Питання 7). Їх інтернування є не формою покарання, а засобом завадити їхній подальшій участі в конфлікті. Після закінчення активних військових дій вони повинні бути без зволікання звільнені і репатрійовані. Держава, яка утримує їх у полоні, може судити їх і утримувати під вартою у зв'язку з воєнними злочинами або іншими порушеннями МГП, які вони скоїли, але не може зробити це на підставі одного лише факту їх безпосередньої участі у військових діях (див. вставку про відмінності між інтернуванням і триманням під арештом).

З військовополоненими слід поводитися гуманно за будь-яких обставин. МГП захищає їх від усіх актів насильства, а також від залякування, образ і цікавості натовпу. Вони мають право на повагу до їхнього життя, гідності, особистих прав і політичних, релігійних та інших переконань. МГП також містить докладні норми щодо мінімально необхідних умов утримання, що стосуються таких питань, як умови проживання, харчування, одяг, гігієна та медична допомога. Крім того, військовополонені мають право обмінюватися новинами з родичами.

Інтерновані цивільні особи під час міжнародних збройних конфліктів

Сторона в конфлікті може інтернувати цивільних осіб, якщо це виправдано нагальними міркуваннями безпеки. Інтернування — це захід забезпечення безпеки, який не може застосовуватися як форма покарання. Це означає, що інтернована особа повинна бути звільнена, як тільки зникнуть причини, що вимагали її інтернування.

Що стосується процесуальних гарантій, інтернована цивільна особа має бути поінформована про причини її інтернування і повинна мати можливість просити про перегляд цього рішення належним чином заснованим судом або адміністративною радою, а якщо рішення залишається в силі — про його періодичний перегляд не рідше двох разів на рік.

Умови утримання цивільних інтернованих осіб та поводження з ними схожі з умовами утримання військовополонених (див. вище). З цивільними інтернованими особами слід поводитися гуманно за будь-яких обставин. МГП захищає їх від усіх актів насильства, а також від залякування, образ і цікавості натовпу. Вони мають право на повагу до

їхнього життя, гідності, особистих прав і політичних, релігійних та інших переконань. МГП також містить докладні норми щодо мінімально необхідних умов утримання, що стосуються таких питань, як умови проживання, харчування, одяг, гігієна та медична допомога. Цивільним інтернованим особам слід дозволяти обмінюватися новинами з родичами.

Особи, позбавлені волі під час неміжнародних збройних конфліктів

Спільна стаття 3 передбачає, що особи, які утримуються під вартою в неміжнародному збройному конфлікті, повинні за будь-яких обставин користуватися гуманним поводженням без будь-якої дискримінації. Вона також передбачає справедливе судочинство з дотриманням всіх основних судових гарантій. Спільну статтю 3 доповнюють статті 4, 5 і 6 Додаткового протоколу II, які містять: 1) основні гарантії (наприклад заборону посягання на життя, здоров'я, фізичний і психічний стан осіб); 2) положення щодо особливого захисту осіб, свобода яких обмежена з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, незалежно від того, чи вони інтерновані чи затримані (наприклад, жінок слід утримувати окремо від чоловіків і під безпосереднім наглядом жінок, а не чоловіків); 3) положення щодо захисту осіб, що піддаються судовому переслідуванню і покаранню за кримінальні злочини, пов'язані зі збройним конфліктом.

Слід нагадати, що ці норми, як і спільна стаття 3, так само є обов'язковими для держав і недержавних збройних груп. Крім того, Додатковий протокол II, як і спільна стаття 3, не наділяє особливим статусом осіб зі складу збройних сил або членів збройних груп, які потрапили до рук ворога. У неміжнародних збройних конфліктах не існує статусу військовополонених (див. Питання 7). Саме тому настільки важливими є положення, що встановлюють мінімальні гарантії для осіб, позбавлених волі.

Захист, який надається особам, позбавленим волі у неміжнародних збройних конфліктах, є менш деталізованим і чітким, ніж у міжнародних збройних конфліктах; у другому випадку положення МГП також більш численні. Наприклад, норми, що стосуються фізичних умов утримання під час неміжнародних збройних конфліктів не деталізовані; бракує також процесуальних гарантій для інтернованих осіб. З цих причин МКЧХ виділив захист осіб, позбавлених волі під час неміжнародних збройних конфліктів, як галузь права, яка потребує зміцнення (див. Питання 20).

Двома основними формами довгострокового позбавлення волі під час збройних конфліктів є інтернування, тобто адміністративне затримання з міркувань безпеки, і утримання під арештом в рамках кримінального судочинства.

- *Інтернування — це термін, який використовується в МГП для позначення утримання під вартою особи, яка, як вважають, становить серйозну загрозу безпеці сторони, що здійснює утримання під вартою, за відсутності наміру пред'явити цій особі обвинувачення у вчиненні кримінального злочину.*
- *Утримання під арештом для цілей кримінального судочинства — це позбавлення волі, яке може бути застосоване до особи, що підозрюється у вчиненні злочину, доки їй не буде винесено остаточний обвинувальний або виправдувальний вирок.*

ВЗЯТТЯ ЗАРУЧНИКІВ

Забороняється взяття заручників — захоплення або затримання особи (заручника), що супроводжуються погрозами вбити, поранити і продовжити утримувати заручника з тим, щоб примусити третю сторону вчинити якусь дію чи утриматися від будь-якої дії як прямої чи опосередкованої умови для звільнення заручника.

Тетяна Олександрівна/СРС

11. ЯКІ Є ОСНОВНІ НОРМИ МГП, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ?

Існують три основні норми, які регламентують здійснення військових операцій, тобто ведення військових дій стороною в збройному конфлікті. Це норми розрізнення, пропорційності і вживання запобіжних заходів. Вони призначені для захисту цивільних осіб від наслідків військових дій. Крім цих норм, існує заборона заподіяння надмірних ушкоджень або зайвих страждань, яка захищає комбатантів й інші законні цілі напад. Ці норми кодифіковані, зокрема, у Додатковому протоколі I. Вони входять і до числа положень звичаєвого МГП, що стосуються міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів.

Розрізнення

Базовий принцип розрізнення вимагає, щоб сторони в збройному конфлікті завжди розрізняли цивільних осіб і цивільні об'єкти, з одного боку, і комбатантів і військові об'єкти, з іншого. Сторона в збройному конфлікті може здійснювати напади лише на комбатантів або військові об'єкти. Ані цивільне населення, ані окремі цивільні особи не можуть зазнавати нападів, якщо і поки вони не беруть безпосередньої участі у військових діях (див. вставку). Напади повинні бути строго обмежені військовими об'єктами і не можуть бути спрямовані на цивільні об'єкти. Що стосується військових об'єктів, то вони обмежуються такими об'єктами, які через свій характер, розташування, призначення або використання здійснюють ефективний внесок у військові дії і повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація яких за наявних у цей момент обставин дає явну військову перевагу. Типовими військовими об'єктами є установи, будівлі і місця, де знаходяться ворожі комбатанти, їхня бойова техніка і озброєння, а також військові транспортні засоби та засоби зв'язку. Коли цивільні об'єкти використовуються у військових цілях (наприклад, цивільний поїзд використовується для транспортування зброї і комбатантів), їх можна розглядати в якості військових об'єктів.

Заборона нападів невибіркового характеру впливає з принципу розрізнення. Нападами невибіркового характеру є:

- напади, які не спрямовані на конкретні військові об'єкти (наприклад, стрілянина в різні боки, яка не спрямована на конкретний військовий об'єкт і, тим самим, загрожує безпеці цивільних осіб);
- напади, у яких застосовуються методи або засоби ведення військових дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти (наприклад, ракети дальнього радіусу дії, які неможливо точно спрямувати на ціль);
- напади, у яких застосовуються методи або засоби ведення військових дій, наслідки яких неможливо обмежити (наприклад, десятитонна бомба, що застосовується для знищення однієї будівлі).

Пропорційність

Напади на комбатанта або військовий об'єкт мають здійснюватися відповідно до принципу пропорційності. Це означає, що заборонено напади, які, як очікується, попутно спричинять втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і шкоду цивільним особам, які були б надмірними порівняно з конкретно і безпосеред-

ньою військовою перевагою, яку передбачається отримати. Іншими словами, здійснювати напад на військовий об'єкт можна лише після проведення оцінки, на підставі якої робиться висновок, що не очікується, що втрати серед цивільного населення переважать передбачувану військову перевагу.

Запобіжні заходи

Під час проведення військових операцій кожна сторона в збройному конфлікті повинна постійно піклуватися про те, щоб щадити цивільних осіб і цивільні об'єкти. Сторона, що здійснює напад, повинна зробити все можливе, щоб упевнитися, що об'єкти нападу є військовими об'єктами. Вона повинна вибирати такі засоби і методи нападу, які дозволять уникнути випадкових втрат серед цивільного населення і випадкової шкоди цивільним об'єктам або хоча б звести їх до мінімуму. Вона повинна утримуватися від нападу, якщо здається очевидним, що викликані ним втрати або збиток будуть надмірними порівняно з конкретною і безпосередньою військовою перевагою, яку передбачається отримати. Повинно бути зроблено ефективне попередження про напади, які можуть зачепити цивільне населення, за винятком випадків, коли обставини цього не дозволяють. Також мають бути вжиті запобіжні заходи для захисту населення від наслідків нападів. Наприклад, слід максимально можливою мірою уникати розміщення військових об'єктів поблизу цивільного населення і цивільних об'єктів; також має бути вжито всіх інших необхідних запобіжних заходів.

Заборона заподіяння надмірних ушкоджень і зайвих страждань

Заборонено застосовувати зброю, снаряди і матеріали, а також методи ведення війни, які можуть завдати надмірних ушкоджень або заподіяти зайві страждання. Ця заборона стосується конкретно комбатантів: у ній йдеться про те, що певні види зброї заборонені, оскільки завдають комбатантам ушкодження неприйнятним чином. Хоча ця норма є загальновизнаною, існують розбіжності щодо належного способу упевнитися, чи заподіює зброя надмірних ушкоджень або зайвих страждань. Міжнародний суд визначив надмірні страждання

як шкоду, більшу, «ніж та, яка є неминуча для досягнення законних військових цілей» (Консультативний висновок щодо законності загрози ядерною зброєю або її застосування, 1996 р.). Наприклад, норма про заборону застосовувати лазерну зброю для засліплення солдатів, встановлена в Протоколі IV до Конвенції про конкретні види звичайної зброї (див. Питання 12), виникла з переконання, що навмисне заподіяння таким чином постійної сліпоти є заподіянням надмірних ушкоджень і зайвих страждань.

БЕЗПОСЕРЕДНЯ УЧАСТЬ У ВІЙСЬКОВИХ ДІЯХ

Цивільні особи користуються захистом від нападів, за винятком випадків і протягом того часу, коли вони беруть безпосередню участь у військових діях. Щоб пояснити, що це означає на практиці, МКЧХ провів кілька нарад експертів для обговорення цього поняття. У 2009 р. на підставі цих обговорень МКЧХ опублікував документ під назвою «Керівництво з тлумачення поняття безпосередньої участі у військових діях у відповідності до міжнародного гуманітарного права». Це Керівництво передбачає, що цивільні особи вважаються безпосередніми учасниками військових дій в тих випадках, коли вони здійснюють конкретні дії в рамках ведення військових дій між сторонами в збройному конфлікті. Щоб кваліфікуватися як безпосередня участь у військових діях, конкретне діяння повинно відповідати всім наступним критеріям:

1. Діяння повинно завдавати певний рівень шкоди. Це відбувається, коли діяння з великою ймовірністю негативно вплине на військові операції або військовий потенціал однієї з воюючих сторін. Також це може статися, якщо діяння з великою ймовірністю призведе до поранення або смерті цивільних осіб, виведення комбатантів зі строю або знищення цивільних об'єктів.
2. Повинен існувати прямий причинний зв'язок між діянням і шкодою, яку може бути заподіяно цим діянням або узгодженою військовою операцією, невід'ємною частиною якої є це діяння.
3. Повинен існувати зв'язок з однією з воюючих сторін. Це означає, що діяння повинно бути спеціально спрямоване на безпосереднє заподіяння необхідного рівня шкоди на користь однієї з воюючих сторін і на шкоду іншій.

Цивільні особи вважаються безпосередніми учасниками військових дій і втрачають захист від нападу в тому випадку і протягом того часу, коли вони вчиняють такі діяння. Крім того, в поняття безпосередньої участі у військових діях включаються заходи з підготовки до вчинення конкретного діяння, що становить безпосередню участь у військових діях, а також переміщення до місця його вчинення і назад.

12. ЯКИМ ЧИНОМ МГП РЕГЛАМЕНТУЄ ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ?

Право сторін в конфлікті вибирати засоби і методи ведення війни не є необмеженим. МГП забороняє застосування засобів і методів ведення війни, які мають невибірковий характер або завдають надмірних ушкоджень або страждань (див. Питання 11). З цих принципів випливають обмеження/заборони, що стосуються конкретних засобів ведення війни (видів зброї), і заборони конкретних методів ведення війни.

ЗАСОБИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Застосування конкретного виду зброї під час збройного конфлікту може бути повністю заборонено, а така зброя — вважатися незаконною (як, наприклад, протипіхотні міни, касетні боєприпаси, хімічна зброя). Застосування інших видів зброї може бути обмежене в певних ситуаціях (наприклад, заборона застосування запальної зброї, що доставляється повітрям, проти військового об'єкту, що розташований у районі скупчення цивільних осіб).

Протипіхотні міни

Відповідно до Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (1997 р.), держави за жодних обставин не повинні застосовувати, розробляти, виробляти, накопичувати або передавати протипіхотні міни або допомагати в цьому комусь іншому. Вони також повинні знищити всі наявні запаси протипіхотних мін і протягом встановленого терміну розмінувати зони, де були встановлені ці пристрої.

Касетні боєприпаси

Конвенція про касетні боєприпаси (2008 р.) забороняє застосування, виробництво, накопичення і передачу касетних боєприпасів (бомб, снарядів, ракет або інших боєприпасів, які вивільняють велику кількість дрібних розривних суббоєприпасів). На додаток до цих заборон держави, що володіють касетними боєприпасами, зобов'язані знищити

خطر الغام
DANGER MINES

свої запаси цієї зброї і очистити колишні зони бойових дій від касетних боєприпасів і суббоєприпасів, які не вибухнули, залишившись після минулого конфлікту. Існують також особливі зобов'язання, що стосуються надання допомоги жертвам касетних боєприпасів.

Інші види звичайної зброї

Конвенція 1980 р. про заборону або обмеження застосування конкретних видів зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (Конвенція про негуманну зброю, КНЗ), також містить заборони і обмеження, що стосуються конкретних видів зброї:

- Протокол I до КНЗ забороняє застосовувати будь-яку зброю, основна дія якої полягає в нанесенні ушкоджень осколками, які не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів.
- Протокол II забороняє або обмежує застосування мін (як протипіхотних, так і протитранспортних), мін-пасток та інших подібних пристроїв. У 1996 р. до цього Протоколу були внесені зміни і нові норми.
- Протокол III регламентує застосування запальної зброї або зброї, яка в першу чергу призначена для підпалу об'єктів або заподіяння людям опіків за допомогою полум'я або тепла, як-от напалмові бомби і вогнемети.
- Протокол IV забороняє застосування і передачу лазерної зброї, спеціально призначеної для заподіяння постійної сліпоти.
- Протокол V вимагає, щоб сторони в конфлікті вживали заходів для зниження небезпеки, яку являють собою вибухонебезпечні пережитки війни (боєприпаси, що не вибухнули, і покинуті боєприпаси).

Від початку КНЗ і протоколи до неї застосовувалися лише в міжнародних збройних конфліктах (за винятком Протоколу II з поправками 1996 р.), проте поправкою, внесеною до статті 1 Конвенції 21 грудня 2001 р., було поширено дію цих договорів на неміжнародні конфлікти.

Хімічна та біологічна зброя

Міжнародна спільнота заборонила застосування хімічної і біологічної зброї після Першої світової війни (Протокол 1925 р. про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів). Ця заборона була посилена Конвенцією про біологічну зброю в 1972 р. і Конвенцією про хімічну зброю в 1993 р., які забороняють, крім застосування таких видів зброї, їх розробку, нако-

пичення і передачу, а також вимагають знищення їхніх запасів. Конвенція про хімічну зброю також забороняє застосування хімічних засобів боротьби з заворушеннями (наприклад, сльозогінного газу) в якості методу ведення війни.

Ядерна зброя

Всеосяжної або універсальної заборони ядерної зброї не існує. Договір 1968 р. про нерозповсюдження ядерної зброї головним чином націлений на запобігання розповсюдженню ядерної зброї та сприяння ядерному роззброєнню.

Однак у 1996 р. Міжнародний суд в своєму консультативному висновку підтвердив, що МГП може бути застосовано до ядерної зброї, особливо його принцип розрізнення і заборони заподіяння зайвих страждань. Застосовуючи ці та пов'язані з ними норми до ядерної зброї, Суд зробив висновок, що «загроза ядерною зброєю або її застосування в цілому суперечили б нормам міжнародного права, які можуть застосовуватися в період збройного конфлікту». Однак Суд не зміг вирішити, чи буде застосування ядерної зброї незаконним навіть у надзвичайному випадку, коли під загрозу поставлено саме існування держави.

У 2011 р. Рада делегатів Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (до якого входять МКЧХ, Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і всі національні товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця) прийняла знакову резолюцію «Сприяння знищенню ядерної зброї», що описує позицію Руху щодо ядерної зброї. Як було сказано в резолюції, Рада делегатів вважає, що важко уявити собі, як будь-яке застосування ядерної зброї може не порушувати норми міжнародного гуманітарного права, особливо норми, що стосуються розрізнення, запобіжних заходів і пропорційності. У ній також містився заклик до всіх держав зробити все можливе для того, щоб ядерна зброя ніколи більше не застосовувалася, і негайно і рішуче завершити переговори про заборону застосування ядерної зброї і про повне її знищення за допомогою укладення юридично обов'язкової міжнародної угоди.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ НОВИХ ОЗБРОЄНЬ НОРМАМ МГП

МГП також має регулювати розвиток технологій озброєнь і придбання державами нових видів зброї. Стаття 36 Додаткового протоколу I вимагає, щоб кожна держава-учасниця забезпечила відповідність застосування будь-яких нових видів зброї, засобів або методів ведення війни, які вона досліджує, розробляє, набуває або приймає на озброєння, нормам міжнародного права, обов'язковим для даної держави. Дослідження, здійснювані з цією метою, будуть сприяти тому, щоб збройні сили держави були в змозі вести військові дії відповідно до міжнародних зобов'язань цієї держави.

МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Деякі методи ведення війни прямо заборонені договірними і звичаєвими нормами МГП. Нижче наводиться кілька прикладів.

Наказ не залишати нікого живим

Забороняється віддавати наказ не залишати нікого живим, погрожувати цим противнику або вести військові дії на цій підставі. Ворожим силам слід дати можливість капітулювати і здатися в полон. Поранені солдати повинні користуватися повагою і захистом.

Грабіж

Забороняється грабіж — насильницьке відбирання приватної власності у громадян ворожої сторони армією, яка вторгається або завойовує.

Голод

Забороняється використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни. Також забороняється піддавати нападу, знищувати, вивозити або приводити в непридатність об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.

Віроломство

Забороняється вбивати, наносити поранення або брати в полон противника, вдаючись до віроломства. Стаття 37 Додаткового протоколу I визначає «віроломство» як «дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і змусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно норм міжнародного права, застосовного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри». Це стосується, наприклад, симулювання поранення або хвороби з тим, щоб напасти на ворожого комбатанта. Військові хитрощі, тобто дії, які спрямовані на те, щоб ввести супротивника в оману, але не порушують норми міжнародного права і заборону віроломства, не заборонені. Це стосується, наприклад, використання маскування і пасток, фальшивих операцій і дезінформації.

13. ЯКІ ПОЛОЖЕННЯ МГП РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ВИКОРИСТАННЯ І ЗАХИСТ ЕМБЛЕМИ?

Емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця, Червоного Кристала є визнаними на міжнародному рівні символами і наочним проявом нейтральної та неупередженої допомоги та захисту, на які відповідно до МГП мають право поранені і хворі під час збройних конфліктів. Ці емблеми виконують дві різні функції. По-перше, вони служать наочною ознакою захисту, який надається під час збройного конфлікту медичному персоналу, медичним формуванням

і санітарному транспорту збройних сил, а також духовному персоналу (використання із захисною метою). По-друге, емблеми показують, що людина або об'єкт мають стосунок до Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (використання з метою позначення). Рух, як було сказано вище, включає в себе МКЧХ, Міжнародну Федерацію товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і всі національні товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Використання в якості засобу захисту

Емблема в першу чергу призначена для використання в якості засобу захисту військово-медичними службами сухопутних, морських і повітряних сил. Крім того, з прямого дозволу державних органів та під їхнім контролем захисну емблему можуть також використовувати цивільний медичний персонал, лікарні та інші цивільні медичні заклади та транспортні засоби, яким доручено лікування і догляд за пораненими, хворими і потерпілими від корабельної аварії під час збройного конфлікту. Оскільки емблема повинна служити вираженням захисту, на який мають право певні особи і об'єкти під час збройного конфлікту, вона повинна бути якомога більшого розміру, щоб її було видно – навіть з великої відстані. Сама по собі емблема не надає захист. Вона є лише наочною ознакою захисту, передбаченого Женевськими конвенціями і Додатковими протоколами до них.

Використання з метою позначення

Емблема також використовується в цілях позначення — у воєнний або в мирний час, — щоб показати, що особа або об'єкт пов'язані з Рухом або з однією з його складових частин. В цьому випадку емблема повинна бути невеликого розміру, щоб не виникло плутанини між функціями захисту і позначення.

МКЧХ та Міжнародна Федерація мають право використовувати емблему в будь-який час і з захисними цілями, і з цілями позначення.

Незаконне використання емблеми

Будь-яке використання емблеми — під час збройного конфлікту або в мирний час, — якщо це не передбачено чітко в МГП, є незаконним і забороняється. Розрізняють три види незаконного використання емблеми:

- *імітація*, коли використовується такий знак, який внаслідок його форми і (або) кольору можна сплутати з однією з визнаних емблем;

- *незаконне привласнення права використовувати емблему*, тобто використання емблеми особами або організаціями, що не мають на це права (комерційними підприємствами, медичними установами або аптеками, неурядовими організаціями, приватними особами, тощо). До цього ж виду незаконного використання емблеми належать випадки, коли особи, які мають право на її використання, використовують емблему на порушення норм МГП;
- *віроломство*, тобто використання емблеми для симулювання статусу захищеної особи або об'єкта із тим, щоб убити, поранити або захопити в полон ворога (див. Питання 12). Віроломне використання емблеми є воєнним злочином під час міжнародних збройних конфліктів.

Незаконне використання емблеми у воєнний або мирний час створює загрозу для всієї системи захисту, передбаченої МГП, оскільки воюючі сторони втрачають довіру до захисної функції емблеми. Підриваючи суспільне значення емблеми, її незаконне використання може також перешкоджати безпечному доступу Руху до людей і спільнот, які постраждали від гуманітарних криз, і підірвати його здатність надавати людям допомогу і захист.

МГП передбачає, що держави повинні вживати заходів для запобігання незаконному використанню емблеми як в мирний, так і у воєнний час і для покарання винних в цьому осіб, а також для прийняття законодавства, що стосується використання і захисту емблеми, що передбачає відповідні санкції і стягнення в разі її незаконного використання.

Емблеми, визнані відповідно до МГП, не повинні мати жодного релігійного, етнічного, расового чи політичного значення або викликати подібні асоціації.

ЕМБЛЕМИ

У Женевських конвенціях 1949 р. передбачені три емблеми: червоний хрест, червоний півмісяць і червоний лев і сонце, — остання з яких більше не використовується.

1. Червоний хрест, червоний півмісяць і червоний лев і сонце

У 2005 р. в Додатковому протоколі III була визнана додаткова відмітна емблема — червоний кристал (див. мал. 2). Емблема червоного кристала повинна використовуватися на тих самих умовах і служити тій самій меті, що й емблеми, зазначені в Женевських конвенціях. Вона стала альтернативним варіантом для держав, які не бажають користуватися ні червоним хрестом, ані червоним півмісяцем.

2. Червоний кристал

Національні товариства держав, які вирішили використовувати червоний кристал, можуть додати до нього нього одну або кілька вже наявних емблем при використанні в цілях позначення (див. мал. 3). Основними варіантами є включення в червоний кристал червоного хреста, червоного півмісяця, червоного хреста і червоного півмісяця поруч.

3. Червоний хрест, червоний півмісяць та червоний хрест і червоний півмісяць поруч у червоному кристалі

Додатковий протокол III також дозволяє національним товариствам держав, які вирішили використовувати червоний кристал, включити до нього іншу емблему або знак, які відповідають двом умовам. По-перше, ця емблема або знак повинні вже фактично використовуватися. По-друге, про них повинно бути повідомлено через депозитарія (Швейцарську Федеральну Раду) іншим Високим Договірним Сторонам (іншим державам-учасникам Женевських конвенцій) і МКЧХ до прийняття Протоколу. На даний час єдиною такою емблемою, що відповідає двом цим умовам, є червоний щит Давида, який Ізраїльське національне товариство (Маген Давид Адом) використовує з 1930-х рр. (див. мал. 4).

4. Червоний щит Давида в червоному кристалі

14. ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ МГП ЩОДО ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ОСІБ І ВІДНОВЛЕННЯ СІМЕЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ?

Результатом конфліктів і стихійних лих є не тільки тілесні рани: в обстановці сум'яття, паніки і жаху родичі можуть втратити один одного за лічені хвилини, а потім довгі роки мучитися незнанням долі своїх дітей, подружжя або батьків. Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них намагаються запобігти зникненню людей, зокрема передбачаючи

зобов'язання, що стосуються фіксації інформації про осіб, позбавлених волі, загиблих і права людей на інформацію про долю їхніх родичів.

Особи, позбавлені волі

Кожна сторона в збройному конфлікті повинна фіксувати особисті дані кожної особи, позбавленої волі, наприклад, військовополонених або інтернованих цивільних осіб (див. Питання 10). Про це військовополоненому або інтернованій особі слід повідомити шляхом надання їм картки-повідомлення про взяття в полон або про інтернування. Усі ці дані повинні бути надіслані родичам — або через державу, що надає заступництво (тобто нейтральну державу, призначену захищати інтереси сторін у конфлікті і їхніх громадян у ворожих державах (див. Питання 19)), або через МКЧХ. Особи, позбавлені волі, також мають право на листування з родинами (хоча право на передачу інформації може бути обмежено, зокрема, в разі абсолютної військової необхідності).

Загиблі

Кожна сторона в конфлікті повинна вжити всіх можливих заходів, щоб розшукувати, підбирати і евакуювати тіла загиблих, а також запобігати їхньому оскверненню. Сторони в конфлікті повинні намагатися сприяти поверненню останків, якщо цього вимагає протилежна сторона або родичі загиблого. З тілами слід поводитися шанобливо, могили необхідно поважати й утримувати в належному стані. Слід фіксувати всю наявну інформацію до поховання тіл і позначити місце, де розташовані могили, щоб полегшити упізнання останків.

Право на інформацію

МГП вимагає, щоб сторони в міжнародному збройному конфлікті вживали всіх можливих заходів для того, щоб з'ясувати долю зниклих безвісти (див. вставку); воно також передбачає, що родичі мають право знати долю своїх близьких. У принципі, у внутрішньодержавному законодавстві визначається, хто визнається «родичем зниклого безвісти». І все ж таки, варто відзначити, що будь-яке визначення повинно включати в себе, щонайменше, близьких родичів, наприклад:

- дітей, народжених у шлюбі та поза шлюбом, прийомних дітей, пасинків і падчерок;
- подружжя, незалежно від того, чи є їхній шлюб офіційним;
- батьків (включаючи прийомних батьків та батьків подружжя);
- братів і сестер, народжених від тих самих батьків або різних батьків, або ж прийомних.

Кожна сторона в конфлікті повинна розшукувати осіб, оголошених зниклими безвісти протилежною стороною.

Договірні норми, що стосуються неміжнародних збройних конфліктів, опрацьовані меншою мірою. Утім, багато з описаних вище положень застосовуються як до міжнародних, так і до неміжнародних збройних конфліктів в якості норм звичаєвого права.

Зниклі безвісти — це особи, про яких родичі не мають ніяких звісток і про яких достеменно відомо, що вони пропали безвісти в результаті збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного) або іншої ситуації насильства.

Люди зникають безвісти за різних обставин. Ось кілька прикладів:

- Люди часто не знають про місце перебування своїх родичів, які завербувалися в збройні сили або приєдналися до озброєних груп, оскільки не мають можливості зв'язатися з ними. Військовослужбовці або члени збройних груп можуть бути оголошені зниклими безвісти в бою, коли вони гинуть, якщо вони не були забезпечені необхідними засобами ідентифікації, такими як розпізнавальні медальйони.
- Люди, захоплені в полон, заарештовані або викрадені, можуть таємно утримуватися під вартою або у невідомому місці і можуть померти, перебуваючи в ув'язненні. У багатьох випадках їхні родичі не знають про їхнє місце перебування або ж їм не дозволяють відвідувати ув'язнених і навіть листуватися з ними. Часто дані про людей, позбавлених волі (дата і місце арешту, утримання під вартою, смерті і поховання), не фіксуються, або ж записи, що містять таку інформацію, приховуються або знищуються.
- Багатьох людей оголошують зниклими безвісти після масових вбивств. У багатьох випадках останки жертв залишають непохованими там, де вони загинули, поспішно хоронять, переміщують в інше місце і навіть знищують.
- Переміщені особи і біженці, ізольовані в результаті конфлікту групи людей і люди, що живуть в окупованих районах, можуть не мати змоги повідомити про себе близьким. Подібні ситуації можуть призводити до тривалої розлуки.

- Діти часто пропадають, коли виявляються розлученими з родичами, які змушені тікати з зон конфлікту, коли їх насильно вербують у збройні сили або збройні групи, ув'язнюють і навіть всиновлюють/вдочеряють у поспіху і без дотримання належних формальностей.
- Нарешті, при ексгумації тіл і проведенні розтину інформація, яка може допомогти в упізнанні загиблого, не завжди зберігається і обробляється належним чином.

ЯКА ТОЧКА ЗОРУ МГП НА НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗНИКНЕННЯ?

Конвенція ООН щодо захисту всіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. дає таке визначення насильницьким зникненням:

«[А]решт, затримання, викрадення або позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави або ж особами чи групами осіб, що діють з дозволу, за підтримки або за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховуванні даних про долю чи місце перебування зниклої особи, внаслідок чого ця особа залишається без захисту закону».

Насильницькі зникнення порушують ряд норм МГП, зокрема заборону довільного позбавлення волі, тортур та інших жорстоких або нелюдських видів поводження, а також вбивства. Крім того, під час міжнародних збройних конфліктів вичерпні вимоги щодо реєстрації та відвідувань осіб, позбавлених волі, а також обміну інформацією про них, спрямовані, зокрема, на запобігання насильницьким зникненням. Сторони в неміжнародному збройному конфлікті також зобов'язані вживати заходів для запобігання зникненням, в тому числі шляхом реєстрації осіб, позбавлених волі. Заборону насильницьких зникнень слід також розглядати з точки зору норми, що вимагає поваги до сімейного життя, і норми, яка вимагає, щоб кожна сторона в конфлікті вживала всіх можливих заходів для встановлення долі осіб, оголошених зниклими безвісти в результаті збройного конфлікту, і для надання їхнім родинам будь-якої наявної у цієї сторони інформації про долю таких осіб. Усі ці норми означають, що насильницькі зникнення забороняються МГП.

НАЦІОНАЛЬНЕ ДОВІДКОВЕ БЮРО

Женевські конвенції (див. статтю 122 Третьої Женевської конвенції і статтю 136 Четвертої Женевської конвенції) передбачають, що з самого початку конфлікту і в усіх випадках окупації кожна сторона в конфлікті повинна заснувати офіційне Довідкове бюро для надсилання та отримання інформації про військовополонених і інтернованих цивільних осіб, що знаходяться під її владою. Кожна з воюючих сторін повинна інформувати своє Довідкове бюро про всіх військовополонених і інтернованих цивільних осіб, що знаходяться під її владою, і надавати йому всі наявні у неї відомості, які стосуються особи цих людей, що дозволить якомога швидше інформувати їхні родини про те, що сталося. У державах-учасницях Женевських конвенцій такі бюро часто є у віданні національного товариства Червоного Хреста або Червоного Півмісяця.

ЦЕНТРАЛЬНЕ АГЕНТСТВО З РОЗШУКУ

«Центральне агентство у справах військовополонених створюють у нейтральній країні. Міжнародний Комітет Червоного Хреста, якщо він вважає це необхідним, пропонує державам організувати таке агентство. Це агентство призначене для збору інформації про військовополонених, яку воно може одержати приватними чи офіційними каналами, та для передачі її якомога швидше на батьківщину військовополонених або державі, від якої вони залежать» (стаття 123 Третьої Женевської конвенції; див. також статтю 140 Четвертої Женевської конвенції про інтернованих цивільних осіб). МКЧХ відповідає за роботу Агентства, яке в 1960 році було перейменовано в Центральне агентство з розшуку з тим, щоб представляти всі напрямки діяльності Агентства, яка поширюється також і на інші категорії осіб, наприклад, на осіб, які не є полоненими, на цивільних осіб та біженців.

15. ЩО ПЕРЕДБАЧЕНО В МГП ЩОДО ГУМАНІТАРНОГО ДОСТУПУ І ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ?

Збройні конфлікти — як міжнародні, так і неміжнародні — породжують значну потребу в гуманітарній допомозі. Під час війни цивільне населення часто виявляється позбавленим найбільш необхідного: продовольства, води і даху над головою — і не має доступу до медичної допомоги та інших найважливіших послуг. Це зумовлено різними причинами: в результаті бойових операцій знищується майно, земля стає непридатною для сільського господарства через наземні міни, касетні боєприпаси і снаряди. Іноді цілі громади змушені залишати свої домівки, втрачаючи звичні джерела доходу. Крім того, економічна та інша інфраструктура може бути пошкоджена або знищена, що впливає на стабільність цілих країн або регіонів протягом тривалого часу.

За міжнародним правом головна відповідальність за задоволення основних потреб цивільних осіб і цивільного населення, що перебувають під контролем держав, в цілому лежить саме на державах. Однак, якщо держава не може або не хоче виконувати свої обов'язки, МГП передбачає можливість надання гуманітарної допомоги іншими сторонами, наприклад, гуманітарними організаціями, за умови отримання згоди відповідної держави. Для виконання своїх завдань гуманітарні організації повинні отримувати швидкий і безперешкодний доступ до постраждалих.

Правові підстави для надання гуманітарної допомоги можна знайти в Женевських конвенціях і Додаткових протоколах до них 1977 р., а також у звичаєвому МГП. Норми МГП, що стосуються гуманітарного доступу і гуманітарної допомоги, встановлюють, по-перше, що гуманітарна діяльність може бути — а в ситуаціях окупації повинна бути — дозволена тоді, коли цивільне населення не забезпечене всім необхідним. По-друге, МГП докладно описує умови, які регламентують такі операції, щоб полегшити постачання гуманітарної допомоги постраждалим.

Обов'язок проводити операції з надання допомоги

Положення Додаткових протоколів I і II, що стосуються цього питання, передбачають, що операції з надання допомоги проводяться тоді, коли населення недостатньо забезпечене запасами, істотно важливими для його виживання, тим самим явно створюючи правовий обов'язок. Однак далі в них зазначено, що подібний обов'язок здійснюється за умови згоди відповідної держави (за винятком випадків окупації). Таким чином, необхідно знайти рівновагу між двома очевидно суперечливими вимогами: з одного боку, необхідно проводити операції з надання допомоги, а з іншого — отримати згоду відповідної держави.

Умови отримання згоди залежать від обставин:

- Під час міжнародних збройних конфліктів (коли вони відбуваються не на окупованій території) зацікавлені сторони не повинні відмовляти в такій згоді на довільних підставах: створення будь-яких перешкод гуманітарній діяльності повинно мати вагоме обґрунтування. Зокрема, якщо встановлено, що цивільному населенню загрожує голод, і гуманітарна організація, яка надає допомогу неупереджено і без будь-якої дискримінації, може виправити цю ситуацію, сторона в конфлікті зобов'язана дати на це свою згоду.

- Під час міжнародних збройних конфліктів застосовуються ті ж самі описані вище норми. Однак питання про те, чи потрібно отримати згоду держави територіальної юрисдикції, якщо допомога призначається для цивільних осіб на території, контрольованій недержавною озброєною групою, як і раніше викликає суперечки.
- На окупованих територіях держава, що окупує, зобов'язана забезпечити населення продовольством і медикаментами. Зокрема, вона повинна ввозити необхідні продукти, товари медичного призначення та інші предмети, якщо ресурси окупованої території виявляються недостатніми. Якщо все або частина населення окупованої території недостатньо забезпечені необхідними запасами, держава, що окупує, зобов'язана дати згоду на операції з надання допомоги такому населенню.

На яких умовах повинна надаватися гуманітарна допомога?

Другий комплекс норм стосується умов, на яких повинна надаватися гуманітарна допомога. Ці умови такі:

- Гуманність, неупередженість та відсутність дискримінації: положення МГП застосовуються тільки до допомоги, яка носить неупереджений і гуманітарний характер і надається без будь-якого несприятливого розрізнення. Це означає, зокрема, що допомога повинна надаватися всім нужденним незалежно від того, до якої сторони вони належать, і незалежно від їхньої релігійної приналежності, статі, тощо.
- Контроль: сторони, що дозволяють провезення допомоги, можуть контролювати її доставку, зокрема наказувати вживати технічних заходів, як-от огляд, що регламентують провезення допомоги.

МГП І «ПРАВО ВТРУЧАННЯ З ГУМАНІТАРНИХ ПІДСТАВ»

Поки «право» (або навіть «зобов'язання») втручатися дорівнює виправданню збройного втручання з гуманітарних причин, це питання підпадає під сферу дії не МГП, а норм про законність застосування збройної сили в міжнародних відносинах, тобто *jus ad bellum*. Поняття «зобов'язок захищати» поступово замінює концепцію «права» або «зобов'язання» втручання на гуманітарних підставах (див. Питання 2).

У дослідженні МКЧХ про звичаєве право, опублікованому в 2005 р., виділені наступні норми про надання гуманітарної допомоги. Вони застосовуються під час як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів:

- Гуманітарна допомога: персонал і об'єкти організацій, які надають гуманітарну допомогу, повинні користуватися повагою і захистом.
- Сторони в конфлікті повинні дозволяти швидке й безперешкодне перевезення гуманітарної допомоги та сприяти йому, якщо така допомога має вибірковий неупереджений характер і надається без будь-якої дискримінації; при цьому сторони в конфлікті мають право її контролювати.
- Сторони в конфлікті повинні забезпечувати свободу пересування уповноваженого персоналу, який бере участь в операціях з надання допомоги, що необхідна для виконання його функцій. Його пересування можуть бути тимчасово обмежені лише в разі нагальної військової необхідності.
- Забороняється використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни.

16. ЯКИЙ ЗАХИСТ НАДАЄ МГП БІЖЕНЦЯМ І ОСОБАМ, ПЕРЕМІЩЕНИМ УСЕРЕДИНІ КРАЇНИ?

Біженці — це люди, які перетнули міжнародний кордон і яким загрожують переслідування або які стали жертвами переслідувань у країні, звідки вони родом. Внутрішньо переміщені особи (ВПО), навпаки, не перетинали міжнародний кордон, але їм також довелося залишити свої домівки (див. вставку нижче).

Nadine Chira Cohen /CIRC

Біженці перебувають під захистом окремої галузі права, так званого «Права біженців» (його норми переважно містяться в Конвенції про статус біженців 1951 р. та в Конвенції щодо конкретних аспектів проблем біженців в Африці 1969 р.), і права прав людини, особливо принципу неприпустимості примусового повернення. На них поширюється мандат Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Коли біженці перебувають на території держави, залученої до збройного конфлікту, вони також користуються захистом норм МГП. Крім загального захисту, який МГП надає цивільним особам, біженці користуються особливим захистом згідно Четвертої Женевської конвенції та Додаткового протоколу I. У статті 44 Четвертої Женевської конвенції, наприклад, передбачено, що держава, під владою якої перебувають захищені особи, не повинна поводитися з біженцями, які практично не користуються заступництвом жодного уряду, як з іноземцями, які є громадянами ворожої держави. У статті 73 Додаткового протоколу I додається, що біженців слід розглядати як осіб, що користуються за-

хистом за будь-яких обставин і без будь-якої несприятливої дискримінації.

Утім універсального договору, який окремо розглядав би потреби в захисті ВПО, не існує. Конвенція про захист осіб, переміщених всередині країни, в Африці, і надання їм допомоги (Кампальська конвенція), яка вступила в силу в грудні 2012 р., є першим міжнародним договором, в якому розглядається питання надання захисту та допомоги ВПО. Їх захищають різні правові норми, в тому числі внутрішньодержавне законодавство, право прав людини і — якщо вони перебувають на території держави, що бере участь у збройному конфлікті, — МГП. Керівні принципи ООН з питання про переміщення осіб всередині країни (1998 р.) — важливий документ, що стосується ВПО, але він не має обов'язкової сили. Ці принципи представляють чинні норми міжнародного права, і вони є широко визнані в якості міжнародної бази для захисту ВПО на всіх етапах переміщення, в тому числі при поверненні, облаштуванні на колишньому місці і реінтеграції.

Норми МГП щодо захисту цивільних осіб, якщо вони дотримуються, можуть запобігти переміщенню населення. Особливо слід згадати норми, що забороняють:

- прями напади на цивільних осіб та цивільні об'єкти або напади невибіркового характеру;
- використання голоду серед цивільного населення і знищення об'єктів, необхідних для його виживання;
- колективні покарання (які можуть приймати форму руйнування житлових будинків).

МГП також у прямій формі забороняє примушувати цивільних осіб залишати їхнє місце проживання, якщо цього не вимагають міркування про їхню безпеку або військова необхідність.

Необхідно вживати всіх можливих заходів, щоб забезпечити переміщеним цивільним особам задовільні умови з точки зору притулку, гігієни, безпеки та харчування, а також запобігти розлученню родичів. Норми, які вимагають, щоб сторони в конфлікті дозволяли доставку вантажів з гуманітарною допомогою малозабезпеченим цивільним особам, також захищають ВПО.

Всі ці норми визнані частиною звичаєвого МГП і застосовуються під час як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів.

ХТО Є БІЖЕНЦЕМ?

Згідно статті 1 Конвенції про статус біженців з поправками, внесеними Протоколом 1967 р., термін «біженець» означає будь-яку особу, яка «через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань».

Конвенція 1969 р. щодо конкретних аспектів проблем біженців в Африці і Картахенська декларація 1984 р. розширили рамки цього визначення, додавши до нього осіб, які рятується втечею від подій, що викликають серйозні порушення громадського порядку, таких як збройні конфлікти або інші ситуації насильства.

ХТО Є ВПО?

У Керівних принципах ООН з питання про переміщення осіб всередині країни 1998 р. ВПО визначаються як «особи або групи осіб, яких змусили залишити свої домівки або місця звичайного проживання, зокрема в результаті або задля уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих, і які не перетинали визнаних на міжнародному рівні державних кордонів».

МІГРАНТИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ ПОСЕРЕД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Загальновизнаного визначення терміну «мігрант» не існує, і рішення про міграцію може бути «добровільним» або «вимушеним», хоча на цей час ці поняття значно більш розпливчасті, ніж раніше. Події, що швидко настають, як-от збройний конфлікт або стихійне лихо, можуть бути безпосередньою причиною, що змушує людей залишати свої домівки. Пошук кращих економічних умов, повільне поступове погіршення стану навколишнього середовища, посилення утискання прав (особливо меншин) і наявність родичів в місцях з більш стабільною обстановкою — все це може визначити, куди саме і на який час перемістяться мігранти. Для опису втечі від збройного конфлікту осіб, які просять про політичний притулок, біженців та осіб без громадянства одночасно з трудовими мігрантами зараз використовується термін «змішана міграція»; цей термін описує як ситуацію, так і поєднання чинників, які викликають такі переміщення населення.

Багато мігрантів не мають права вважатися біженцями і — коли вони перетинають міжнародний кордон, — за визначенням, не є особами, переміщеними всередині країни. Незалежно від початкової причини їх переміщення (або міграції), не можна недооцінювати вразливість цих людей, їхню потребу в захисті і небезпеки, які загрожують їхнім правам людини під час подорожі (зокрема — торгівля людьми).

Не існує універсального договору, в якому б окремо розглядалося питання захисту всіх мігрантів. Такі положення можна знайти в різних галузях права, включаючи внутрішньодержавне законодавство, право прав людини і — якщо вони перебувають на території держави, що бере участь у збройному конфлікті, — МГП.

Мігранти, які перебувають на території держави, що бере участь у збройному конфлікті, вважаються цивільними особами.

17. ЯКІ ОБ'ЄКТИ КОРИСТУЮТЬСЯ ОСОБЛИВИМ ЗАХИСТОМ ВІДПОВІДНО ДО МГП?

Цивільні об'єкти користуються захистом від нападу відповідно до загальних положень МГП. Деяким об'єктам МГП також надає особливий захист, або тому що вони винятково важливі для захисту жертв збройних конфліктів, цивільного населення чи людства в цілому, або тому що їх надзвичайно легко знищити або пошкодити під час збройного конфлікту. Нижче наведено кілька прикладів.

Медичні формування та санітарні транспортні засоби

Термін «медичні формування» означає установи та інші формування — військові або цивільні, стаціонарні або рухомі, постійні або тимчасові, — створені для медичних цілей. До них належать, наприклад, лікарні та інші подібні медичні установи, центри переливання крові, медичні профілакторії та інститути, що займаються профілактичною медициною, склади медичного майна та медико-фармацевтичні склади таких формувань.

Термін «санітарні транспортні засоби» означає будь-які засоби перевезення — військові або цивільні, постійні або тимчасові, — які призначені винятково для санітарного перевезення й перебувають під контролем компетентного органу влади сторони в конфлікті. До них належать засоби перевезення по суші, по воді і по повітрю, такі як машини швидкої допомоги, госпітальні судна і санітарні літаки.

Особливий захист медичних формувань і санітарних транспортних засобів в рамках МГП є допоміжною формою захисту, що надається для того, щоб забезпечити медичну допомогу пораненим і хворим. Положення МГП про захист медичних формувань і санітарних транспортних засобів виникло дуже давно. Його можна виявити в Женевській конвенції 1864 р. і в Гаазьких положеннях 1899 і 1907 рр. Подальший розвиток воно отримало в Першій і Четвертій Женевських конвенціях, де до сфери його дії були включені військові медичні формування та санітарні транспортні засоби, цивільні лікарні і певні засоби санітарного перевезення. У 1977 р. цей захист було розширено, і він став охоплювати, зокрема, цивільні медичні формування та санітарні транспортні засоби за будь-яких обставин. Вбачається, що захист медичних формувань і санітарних транспортних засобів під час міжнародних збройних конфліктів впливає із спільної статті 3, яка вимагає, щоб по-

ранених і хворих підбирали і щоб їм була надана медична допомога. Їх захист також у відкритій формі передбачається у Додатковому протоколі II. До теперішнього часу зобов'язання поважати і захищати всі медичні формування та санітарні транспортні засоби, як цивільні, так і військові, встановилося в практиці держав як норма звичаєвого міжнародного права, що застосовується під час і міжнародних, і неміжнародних збройних конфліктів.

У зобов'язанні за будь-яких обставин поважати і захищати медичні формування та санітарні транспортні засоби, призначені винятково для медичних цілей:

- **повага** означає, зокрема, що не можна нападати на медичні формування та санітарні транспортні засоби та невинуватно перешкоджати їхній роботі;
- **захист** означає, що слід активно допомагати медичним формуванням і санітарним транспортним засобам в їхній роботі, а також захищати їх від нападів і невинуватного втручання третьої сторони. Зокрема, медичні формування не повинні перебувати, наскільки дозволяють обставини, поблизу військових об'єктів. Більше того, медичні формування та санітарні транспортні засоби за жодних обставин не повинні використовуватися для захисту військових об'єктів від нападів.

Якщо медичні формування та санітарні транспортні засоби використовуються, окрім їхніх гуманітарних функцій, для вчинення дій, що завдають шкоди противнику, вони втрачають своє право на захист і можуть зазнавати нападів. Утім напад на них може бути скоєний тільки після попередження з встановленням у відповідних випадках розумного строку; дозвіл на напад може бути дано лише після того, як таке попередження не було взято до уваги. Приклади дій, що завдають шкоди противнику, становлять використання медичних формувань для приховування здорових комбатантів і зберігання зброї чи боєприпасів або в якості військових спостережних пунктів чи прикриття для військових дій. Однак навіть в цих випадках, як і під час будь-яких нападів на військові об'єкти, слід дотримуватися принципів пропорційності і вживати запобіжних заходів, щоб захистити поранених і хворих, а також медичний персонал, які можуть перебувати всередині медичного закладу або санітарного транспортного засобу, за допомогою якого здійснюються дії, що завдають шкоди противнику.

Нарешті, уповноважені медичні формування мають право користуватися відмітними емблемами (див. Питання 13). Слід зазначити, що медичні формування та санітарні транспортні засоби повинні користуватися особливою повагою і захистом незалежно від того, чи вони позначені відмітною емблемою, чи ні; однак позначення їх емблемою полегшує їх впізнання.

Культурні цінності

Культурні цінності користуються загальним захистом як цивільні об'єкти. Крім того, слід вживати особливих заходів обережності, щоб уникнути нанесення збитку культурним цінностям, оскільки вони належать до найбільш цінних цивільних об'єктів. Потреба в таких запобіжних заходах зростає, якщо той чи інший предмет або об'єкт є об'єктом культурної спадщини народу.

Термін «культурні цінності» стосується будь-яких рухомих або нерухомих об'єктів, призначених для цілей релігії, мистецтва, науки, освіти або благодійної діяльності, а також історичних пам'яток. Цінності, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, — такі як архітектурні або історичні пам'ятки, археологічні місця розташування, твори мистецтва та книги, а також будь-які будівлі, головним і дійсним призначенням яких є зберігання культурних цінностей, і центри, в яких є значна кількість культурних цінностей, — можуть позначатися емблемою у вигляді синьо-білого щита (див. малюнок на стор. 86).

Правова основа особливого захисту культурних цінностей закладена в Гаазькому положенні 1907 р., Гаазькій конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту і протоколах до неї, а також у Додаткових протоколах 1977 р. Зобов'язання поважати і

захищати культурні цінності також існує в звичайному праві, яке регулює як міжнародні, так і неміжнародні збройні конфлікти.

У зобов'язанні поважати і захищати культурні цінності:

- **повага** означає, що в ході військових операцій слід вживати особливих запобіжних заходів, щоб уникнути заподіяння шкоди культурним цінностям, за винятком випадків, коли вони були перетворені у військові об'єкти;
- **захист** означає, що заборонено будь-яке навмисне захоплення, винищення і пошкодження культурних цінностей. Держава, що окупує, також повинна запобігати незаконному вивезенню культурних цінностей з окупованої території і повертати незаконно вивезені культурні цінності компетентним органам влади окупованій території.

Крім того, існують зобов'язання поважати і захищати цінності, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу.

- Гаазька конвенція про захист культурних цінностей 1954 р. повинна була зміцнити захист цінностей, які вважаються такими, що мають важливе значення для культурної спадщини кожного народу, в першу чергу, за допомогою сприяння позначенню таких цінностей емблемою у вигляді синьо-білого щита (див. малюнок на стор. 86).

- Такі цінності не повинні ставати об'єктом нападу, якщо цього не вимагає нагальна військова необхідність. Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 р. пояснює, що порушувати заборону нападу на культурні цінності з посиланням на нагальну військову необхідність допустимо лише в тому випадку і на той час, коли 1) культурні цінності за своїм призначенням перетворені на військовий об'єкт і 2) немає ніякої практично можливої альтернативи для отримання рівноцінної військової переваги крім тієї, яку пропонує напад на цей об'єкт. Далі у Другому протоколі міститься вимога про те, щоб рішення про наявність такої військової необхідності приймалося військовим начальником певного рівня і щоб у разі нападу було надіслане дієве попередження, коли це дозволяють обставини. Слід зазначити, що стаття 53 (1) Додаткового протоколу I і стаття 16 Додаткового протоколу II йдуть ще далі: вони не передбачають можливості порушити заборону нападу на культурні цінності з посиланням на нагальну військову необхідність. Ці статті стосуються лише обмеженого числа дуже важливих культурних ціннос-

тей, а саме тих, що становлять культурну і духовну спадщину народів (тобто людства). Цінності, на які поширюється сфера дії Додаткових протоколів, повинні мати таке величезне значення, що їх не можуть не визнавати абсолютно всі і їх можна навіть не позначати.

- Військове використання таких цінностей, яке може піддати їх небезпеці знищення або пошкодження, забороняється, якщо цього не вимагає нагальна військова необхідність. І знову Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 р. пояснює, що порушувати зобов'язання «не використовувати культурні цінності для цілей, які можуть поставити їх під загрозу руйнування або збитку, з посиланням на нагальну військову необхідність» можна «тільки тоді, коли немає можливості вибрати між таким використанням та іншим можливим методом для отримання рівноцінної військової переваги». Далі Другий протокол вимагає, щоб рішення про наявність такої військової необхідності приймалося військовим начальником певного рівня. Слід зазначити, що стаття 53 (1) Додаткового протоколу I і стаття 16 Додаткового протоколу II йдуть ще далі: вони не передбачають можливості порушити це зобов'язання з посиланням на нагальну військову необхідність.

- Забороняються будь-які акти крадіжки, грабежу або незаконного привласнення таких цінностей, а також будь-які акти вандалізму щодо цих цінностей.

Емблема у вигляді синьо-білого щита повинна позначати об'єкти, які вважаються такими, що мають велике значення для культурної спадщини кожного народу.

Природне середовище

Термін «природне середовище» позначає динаміку, склад або структуру Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу й атмосферу, а також космічний простір. До цього належить, наприклад, вся рослинність (рослини, ліси, тощо), дикі тварини, мікроорганізми, ґрунт, гірські породи, повітря, вода й інші природні ресурси, а також клімат.

Збройні конфлікти можуть заподіювати довготривалу шкоду природному середовищу. Застосування деяких видів зброї, зокрема хімічної або ядерної зброї, може мати довгостроковий негативний вплив на природне середовище. Такий вплив може бути напрямом військової стратегії, за якого сторони в конфлікті роблять об'єктом нападу частину природного середовища, щоб послабити противника. Однак такий вплив може також бути ненавмисним наслідком конфлікту. Знищення водостоків і каналізаційних труб, електростанцій, хімічних заводів та інших виробництв і просто перетворення будівель на будівельне сміття може призводити до забруднення водних джерел, орної землі і повітря, що впливає на здоров'я великих груп населення. Хоча певний рівень шкоди природному середовищу можна допустити в якості невід'ємної частини збройного конфлікту, така шкода не повинна бути непропорційною.

Тому в МГП визнаються межі шкоди природному середовищу. По-перше, природне середовище користується загальним захистом в якості цивільного об'єкта, отже, воно захищене від безпосередніх нападів, а також від надмірного побічного збитку. МГП також вимагає, щоб було вжито всіх практично можливих запобіжних заходів, щоб уникнути побічної шкоди природному середовищу або хоча б звести її до мінімуму. МГП також надає природному середовищу особливий захист. Норми МГП захищають природне середовище від «масштабної, довготривалої і серйозної шкоди». Зокрема, договірне і звичаєве право забороняють застосування під час міжнародних збройних конфліктів методів і засобів ведення війни, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу. У практиці держав це правило встановилося як норма звичаєвого міжнародного права, яка, ймовірно, належить і до неміжнародних збройних конфліктів.

Нарешті, Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року передбачає додатковий захист природного середовища під час збройного конфлікту. Ця конвенція забороняє навмисно впливати на природне середовище з тим, щоб викликати «масштабні, тривалі або серйозні наслідки» — такі явища, як урагани, цунамі або зміни клімату, — як спосіб руйнування, заподіяння шкоди або спричинення шкоди іншій державі-учасниці. Іншими словами, забороняється використовувати навмисну шкоду природному середовищу в якості зброї.

Установки і споруди, що містять небезпечні сили

Термін «установки і споруди, що містять небезпечні сили», стосується гребель, дамб і атомних електростанцій.

Установки і споруди, що містять небезпечні сили, не повинні ставати об'єктом нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти перетворюють на військові об'єкти, оскільки такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і подальші тяжкі втрати серед цивільного населення. Військові об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, також не повинні ставати об'єктом нападу, якщо такий напад може викликати такі ж тяжкі втрати серед цивільного населення. Ці норми прямо закріплені в Додатковому протоколі I та існують у звичаєвому праві, що стосується як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів. Для полегшення розпізнавання таких об'єктів сторони у збройному конфлікті можуть позначити їх спеціальним знаком у вигляді групи з трьох однакових кіл яскраво-жовтогогарячого кольору, розташованих на одній осі.

18. ЩО ГОВОРИТЬ МГП ПРО ТЕРОРИЗМ?

ЯКА ПОЗИЦІЯ МКЧХ У ПИТАННІ ТЕРОРИЗМУ?

МКЧХ суворо засуджує акти насильства, які носять невибірковий характер і тероризують цивільне населення. Він багато разів заявляв про це.

У МГП немає визначення терміну «тероризм», однак воно забороняє під час збройного конфлікту більшість із тих діянь, які зазвичай можна назвати «терористичними». Основний принцип МГП полягає в тому, що сторони в збройному конфлікті завжди повинні усвідомлювати різницю між цивільними особами і комбатантами, а також між цивільними й військовими об'єктами. Цей принцип розрізнення є наріжним каменем МГП (див. Питання 11). З нього випливають багато норм МГП, які спеціально призначені для захисту цивільних осіб, наприклад, заборона навмисних або безпосередніх нападів на цивільних осіб та цивільні об'єкти, заборона невибіркових нападів або використання «живих щитів». МГП також забороняє взяття заручників. З точки зору права, немає сенсу в тому, щоб кваліфікувати навмисні акти насильства проти цивільних осіб або об'єктів в ситуаціях збройних конфліктів як «терористичні», оскільки ці діяння вже є серйозними порушеннями МГП.

Крім того, МГП особливо забороняє «заходи» терору й акти тероризму. У статті 33 Четвертої Женевської конвенції сказано: «Колективні покарання, так само як і будь-які заходи залякування чи терор, забороняються». Стаття 4 Додаткового протоколу II забороняє «акти тероризму» щодо осіб, які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у військових діях. Основна мета цих положень — підкреслити, що ні окремі особи, ані цивільне населення в цілому не повинні піддаватися колективним покаранням, які, серед іншого, без сумніву, вселяють в людей страх. Додаткові протоколи I і II також забороняють діяння, спрямовані на тероризування цивільного населення: «Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що ма-

ють головною метою тероризувати цивільне населення» (стаття 51 (2) Додаткового протоколу I, стаття 13 (2) Додаткового протоколу II). Ці положення не забороняють законні напади на військові цілі, які можуть сіяти страх серед цивільних осіб, але ставлять поза законом напади, конкретною метою яких є тероризування населення, наприклад, артилерійський обстріл або обстріл снайперами цивільних осіб в міських районах.

Оскільки МГП застосовується тільки під час збройних конфліктів, воно не поширюється на терористичні акти, що здійснюються в мирний час. Однак такі акти підпадають під дію норм внутрішньодержавного законодавства і міжнародного права, особливо права прав людини. Незалежно від мотивів осіб, які здійснюють такі діяння, терористичними актами, здійсненими поза ситуаціями збройних конфліктів, повинні займатися внутрішньодержавні або міжнародні правоохоронні органи. Держави можуть вжити деяких заходів для запобігання або припинення терористичних актів, як-от збирання інформації, співпраця поліцейських і судових органів, екстрадиція, кримінальні санкції, фінансові розслідування, заморожування активів, дипломатичний або економічний тиск на держави, обвинувачені в пособництві особам, що підозрюються в тероризмі.

А ЯК ЩОДО ТАК ЗВАНОЇ «ВІЙНИ З ТЕРОРИЗМОМ»?

Це термін, який використовується для позначення низки заходів і операцій, спрямованих на запобігання терористичним актам та придушення їх. До цих заходів належать збирання розвідувальних даних, фінансові санкції та правове співробітництво; вони можуть бути пов'язані і зі збройним конфліктом. Правова класифікація дій, які часто називають «всесвітньою війною з тероризмом», є предметом запеклих суперечок. Хоча в деяких країнах цей вислів став звичним, необхідно все ж таки дослідити з точки зору МГП питання про те, чи є він всього лише фігурою мови або ж відноситься до глобального збройного конфлікту в юридичному значенні цього терміну. Ґрунтуючись на аналізі наявних фактів, МКЧХ не поділяє ту точку зору, що ведеться всесвітня війна; він воліє окремо приймати рішення про правову класифікацію кожної з ситуацій насильства, які неофіційно називають частиною «війни з тероризмом». Якщо говорити

просто, МГП застосовується в тих випадках, коли рівень насильства досягає межі, за якою ситуацію можна вважати збройним конфліктом — міжнародним або неміжнародним (див. Питання 5). Коли цього не відбувається, застосовуються інші галузі права.

Наприклад, деякі напрями війни з тероризмом, розпочатої після терактів у Сполучених Штатах 11 вересня 2001 р., являють собою збройний конфлікт, як він визначається в МГП. Прикладом може служити війна в Афганістані, яку з жовтня 2001 р. вела коаліція під керівництвом США. Женевські конвенції і норми звичаєвого міжнародного права повною мірою застосовні до цього міжнародного збройного конфлікту, в якому бере участь коаліція під керівництвом США, з одного боку, і Афганістан, з іншого. Однак більша частина насильства, що має місце в інших частинах світу і що зазвичай описується як «терористична діяльність», здійснюється слабо організованими групами (мережами) або окремими особами, які в найкращому випадку мають спільну ідеологію. Сумнівно, щоб ці групи або ці мережі можна було назвати стороною в збройному конфлікті будь-якого типу.

«Тероризм» — це явище. І з практичної, і з юридичної точки зору не можна вести війну проти явища; війну можна вести лише проти певної сторони у збройному конфлікті. З цих причин більш доречно було б говорити про багатомісрну «боротьбу з тероризмом», а не про «війну з тероризмом».

ЯКІ ПРАВОВІ НОРМИ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ВАРТОЮ В РАМКАХ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ?

1. Особи, які утримуються під вартою у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, який ведеться в рамках боротьби з тероризмом (як це було в Афганістані до встановлення нового уряду в червні 2002 р.), перебувають під захистом норм МГП, що застосовуються до міжнародних збройних конфліктів.

- а) Захоплені комбатанти повинні отримати статус військовополонених і можуть бути позбавлені волі лише до закінчення активних військових дій в даному міжнародному збройному конфлікті. Військовополонених не можна судити за саму лише участь у військових діях, але можна — за воєнні злочини, які вони скоїли. В останньому випадку їх можна утримувати під вартою, поки вони не відбудуть винесений їм вирок. Якщо наявність у військовополоненого цього статусу викликає сумнів, необхідно заснувати компетентний трибунал, який внесе рішення з цього питання.
- б) Цивільні особи, які утримуються під вартою з нагальних міркувань безпеки, повинні користуватися захистом, передбаченим у Четвертій Женевській кон-

венції. Комбатанти, які не відповідають критеріям отримання статусу військовополонених (наприклад, такі, що не носять зброю відкрито), або цивільні особи, які брали безпосередню участь у військових діях під час міжнародного збройного конфлікту (так звані «непривілейовані» або «незаконні» комбатанти), користуються захистом Четвертої Женевської конвенції за умови, що вони є громадянами ворожої держави. На відміну від військовополонених, таких осіб можна судити відповідно до внутрішньодержавного законодавства держави, що здійснює утримання під вартою, за те, що вони взялися за зброю, як і за будь-які вчинені ними злочинні діяння. Вони можуть бути позбавлені волі на термін доти, доки не відбудуть винесений їм вирок. Якщо ж вони не піддаються судовому переслідуванню, то повинні бути звільнені, як тільки припинять існувати нагальні міркування безпеки, які призвели до інтернування таких осіб.

2. Особи, які утримуються під вартою у зв'язку з міжнародним конфліктом, який ведеться в рамках боротьби з тероризмом, користуються захистом спільної статті 3, Додаткового протоколу II, коли він застосовується, і відповідних норм звичаєвого МГП. До них також застосовуються норми права прав людини і внутрішньодержавного законодавства. Якщо їх судять за скоєні ними злочини, вони мають право на дотримання гарантій справедливого судочинства, передбачених МГП і правом прав людини.
3. Усі особи, які утримуються під вартою в рамках боротьби з тероризмом в ситуації, яка не є збройним конфліктом, користуються захистом внутрішньодержавного законодавства держави, що здійснює утримання під вартою, і права прав людини. Якщо їх судять за скоєні ними злочини, вони користуються захистом гарантій справедливого судочинства, передбачених цими галузями права.

Жодна людина, затримана в рамках боротьби з тероризмом, не повинна вважатися такою, що перебуває за рамками закону. З точки зору правового захисту «чорних дірок» не існує.

19. ЯКИМ ЧИНОМ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МГП?

Імплементация МГП — перетворення норм на дії — перший і основний обов'язок держав-учасниць Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них. Цей обов'язок встановлено, зокрема, в спільній статті 1 чотирьох Женевських конвенцій, який вимагає від держав дотримуватися і забезпечувати дотримання Конвенції за будь-яких обставин.

Деякі заходи щодо імплементации передбачають прийняття законодавчих актів або постанов. Інші вимагають розробки навчальних програм для збройних сил і широкої громадськості, набору і навчання персоналу, забезпечення наявності посвідчень особи та інших документів,

створення спеціальних структур, введення порядку планування та адміністративних процедур. Держави також повинні запобігати порушенням і, якщо вони відбуваються, карати винних в них осіб.

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ, КОНТРОЛЬ І ПРИПИНЕННЯ

Держави зобов'язані — в мирний час і під час збройного конфлікту — вживати певних правових та практичних заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного дотримання МГП. Договори в галузі МГП також передбачають низку механізмів для забезпечення дотримання правових норм.

Ці норми і механізми можна орієнтовно розділити на три категорії.

1. Превентивні заходи:

- поширення знань про МГП;
- переклад договорів в галузі МГП на національну(і) мову(и);
- за необхідності перетворення МГП на внутрішньодержавне законодавство і прийняття законодавчих та інших нормативних актів, що дозволяють забезпечити дотримання МГП;
- підготовка персоналу для сприяння імплементації МГП і призначення юридичних радників у збройні сили;
- запобігання воєнним злочинам і покарання воєнних злочинців;
- забезпечення поваги до емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала.

2. Заходи і механізми контролю за дотриманням МГП протягом усього періоду конфлікту

- **Держави, що надають заступництво, або їхні субститути.** Держави, що надають заступництво, — це нейтральні держави, призначені для захисту інтересів сторін в конфлікті і їхніх громадян у ворожих державах. Завдання держави, що надає заступництво, — проводити операції із забезпечення гуманітарної допомоги та захисту постраждалих і контролювати дотримання норм МГП, наприклад, відвідуючи військовополонених або інтернованих цивільних осіб. Міжнародна організація, що надає «всі гарантії неупередженості та ефективності», може діяти як субститут держави, що надає заступництво.
- **Процедура розслідування.** Якщо надійде запит від сторони в конфлікті і якщо зацікавлені сторони дійдуть згоди щодо порядку дій, повинно бути проведено розслідування щодо імовірних злочинів.

- **Міжнародна гуманітарна комісія зі встановлення фактів.** Ця комісія, заснована відповідно до статті 90 Додаткового протоколу I, може розслідувати імовірні серйозні порушення Женевських конвенцій і Додаткового протоколу I і сприяти шляхом надання добрих послуг відновленню поваги до Женевських конвенцій. Хоча офіційно повноваження Комісії поширюються лише на ситуації міжнародних збройних конфліктів, вона висловила готовність проводити розслідування в зв'язку з неміжнародними збройними конфліктами, якщо сторони дадуть на це свою згоду.
- **Співпраця з Організацією Об'єднаних Націй.** У разі серйозних порушень МГП держави-учасниці Женевських конвенцій та Додаткових протоколів повинні діяти у співпраці з ООН і відповідно до Статуту ООН.
- **МКЧХ.** МКЧХ є ключовим елементом контролю за дотриманням МГП в силу мандата, який наданий йому відповідно до Женевських конвенцій, Додаткових протоколів до них і Статуту Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (див. Питання 20).

3. Заходи припинення

Ці заходи ґрунтуються на обов'язку сторін в конфлікті запобігати будь-яким порушенням правових норм та припиняти їх. До цих обов'язків належать, зокрема, такі:

- обов'язок держав припиняти за допомогою національних судових органів порушення, які вважаються воєнними злочинами;
- обов'язок командирів порушувати дисциплінарне або кримінальне переслідування проти тих, хто допустив порушення Женевських конвенцій та Додаткових протоколів;
- обов'язок держав забезпечувати кримінальну та дисциплінарну відповідальність високопоставлених начальників, якщо вони не вживають всіх практично можливих заходів в межах своїх повноважень для запобігання або припинення порушень МГП;
- зобов'язання держав надавати одна одній допомогу в галузі кримінального переслідування.

Ці заходи є важливим інструментом стримування порушень (див. Питання 21).

Основною причиною страждань під час збройного конфлікту є неспособность дотримуватися чинних правових норм — через відсутність

можливості чи політичної волі, — а не брак чи відсутність будь-яких норм. В останні роки велика увага приділяється розробці кримінально-правових процедур для судового переслідування і покарання тих, хто скоїв серйозні порушення МГП, однак належних засобів припинення порушень і відшкодування збитків від них все ще не вистачає. Більшість процедур, передбачених МГП, ніколи або майже ніколи не використовувалися на практиці. Більше того, ці процедури можуть застосовуватися лише до міжнародних збройних конфліктів. Щоправда, деякі механізми контролю та імплементації були розроблені поза сферою МГП, але вони мають свої обмеження. З усіх цих причин МКЧХ вважає, що необхідно зміцнювати механізми контролю та забезпечення дотримання МГП (див. Питання 20).

Vladimir Melnik/ICRC

20. ЯКУ РОЛЬ ВІДІГРАЄ МКЧХ В РОЗВИТКУ МГП І ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЙОГО ДОТРИМАННЯ?

Як організація, яка поширює знання про МГП і є його охоронцем, МКЧХ вживає заходів для надання захисту і допомоги жертвам збройних конфліктів та інших ситуацій насильства, а також для сприяння дотриманню правових норм (див. вставку). Останньої мети, зокрема, він домагається,

поширюючи знання про МГП, підтримуючи його запровадження на національному рівні, контролюючи його дотримання і нагадуючи сторонам у конфлікті про їхні зобов'язання. МКЧХ також відіграє важливу роль у розвитку МГП.

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ МКЧХ

«Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) є неупередженою, нейтральною та незалежною організацією, цілі й завдання якої носять виключно гуманітарний характер і полягають у тому, щоб захищати життя і гідність людей, що постраждали через збройні конфлікти та інші ситуації насильства, і надавати їм допомогу.

Поширюючи та зміцнюючи гуманітарне право й універсальні гуманітарні принципи, МКЧХ докладає усіх зусиль до того, щоб запобігти стражданням людей.

МКЧХ, заснований у 1863 році, стоїть біля витоків Женевських конвенцій та Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. МКЧХ керує діяльністю Руху щодо надання міжнародної гуманітарної допомоги в ситуаціях збройних конфліктів та інших ситуаціях насильства, а також і координує її».

Діяльність з надання захисту

Діяльність МКЧХ з надання людям захисту під час збройних конфліктів та інших ситуацій насильства спрямована на те, щоб повною мірою забезпечити дотримання застосовних правових норм. МКЧХ не може фізично захистити людей. Замість цього він прагне звести до мінімуму небезпеки, які їм загрожують, запобігти жорстокому поводженню з ними та припинити його, привернути увагу до їхніх прав і змусити суспільство до них прислухатися. Інакше кажучи, МКЧХ контролює дотримання МГП і повідомляє про його порушення відповідним органам влади. Діяльність з надання захисту включає в себе роботу в місцях утримання під вартою (відвідування в'язниць, оцінку умов утримання, тощо), захист цивільного населення і відновлення сімейних зв'язків.

Діяльність з надання допомоги

Мета діяльності МКЧХ з надання допомоги — збереження життя людей і (або) відновлення гідності осіб і спільнот, які постраждали від збройного конфлікту або іншої ситуації насильства. Ця діяльність головним чином спрямована на ліквідацію наслідків порушень МГП, але вона може також усувати причини таких порушень і обставин, які їм сприяють, в результаті чого люди менше піддаються ризику. Вона охоплює широке коло заходів: від надання продовольства і ліків до розширення можливостей у сфері надання основних послуг, наприклад, шляхом ремонту систем водопостачання або медичних установ і навчання персоналу, який надає першу допомогу, хірургів і протезистів.

Статут Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця передбачає, що роль МКЧХ полягає, зокрема, в тому, щоб:

«виконувати завдання, покладені на нього Женевськими конвенціями, сприяти точному дотриманню положень міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів, і приймати будь-які скарги щодо імовірних порушень цього права» (стаття 5 (2) (в));

«роз'яснювати положення міжнародного гуманітарного права, що застосовується в період збройних конфліктів, і поширювати знання про нього, а також готувати його розвиток» (стаття 5 (2) (ж)).

Поширення знань про правові норми і їх застосування

Незнання правових норм — це серйозна перешкода на шляху до їх дотримання. З цієї причини МКЧХ нагадує державам про їхнє зобов'язання широко розповсюджувати знання про МГП. Він також вживає заходів з цієї метою, заохочуючи включення МГП в освітні програми, підготовку військовослужбовців і навчальні плани вищих навчальних закладів. МКЧХ також нагадує державам, що вони повинні робити всі необхідні кроки, щоб забезпечити запровадження правових норм на

національному рівні та їх ефективне застосування. Головним чином цим займається Консультативна служба МКЧХ з питань МГП, яка надає державам технічні рекомендації та допомагає їхнім органам влади приймати національні закони і постанови для запровадження МГП.

Контроль за дотриманням МГП і нагадування воюючим сторонам про їхні зобов'язання

Чотири Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них наділяють МКЧХ особливим мандатом на дії під час збройного конфлікту. Під час міжнародних збройних конфліктів МКЧХ має право відвідувати військовополонених і інтернованих цивільних осіб, щоб переконатися, що умови їх утримання і поводження з ними відповідають вимогам МГП. Інформацію про осіб, які утримуються під вартою, необхідно надсилати в Центральне агентство з розшуку МКЧХ, яке вживає заходів для того, щоб ці люди не пропали безвісти. МКЧХ також надає нужденним гуманітарну допомогу, наприклад, у вигляді продовольства, товарів медичного призначення й одягу.

Окрім завдань, покладених на нього в договорах з МГП, МКЧХ має широке право ініціативи (див. Спільну статтю 3, статті 9 Першої, Другої і Третьої Женевських конвенцій і статтю 10 Четвертої Женевської конвенції). Він завжди може пропонувати свої послуги сторонам у конфлікті. МКЧХ також має право ініціативи (визнане в Статуті Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця) в ситуаціях, які не досягають рівня збройного конфлікту, але виправдовують здійснення гуманітарної діяльності. У тих ситуаціях, де МГП не застосовується, МКЧХ може пропонувати свої послуги уряду, і ця пропозиція не є втручанням у внутрішні справи цієї держави.

На підставі висновків, які він робить зі своєї діяльності з надання захисту та допомоги, в разі порушення МГП МКЧХ здійснює конфіденційні представлення відповідним органам влади. Конфіденційність — один з основних принципів роботи МКЧХ, його давня стратегія і звичай, який впливає безпосередньо з принципів нейтральності та неупередженості. Він дозволяє МКЧХ встановлювати і підтримувати конструктивний діалог зі сторонами в збройному конфлікті та іншими зацікавленими сторонами; отримувати доступ до зон конфлікту, місць утримання під вартою і до жертв збройних конфліктів та інших ситуацій насильства; забезпечувати безпеку одержувачів допомоги і своїх співробітників. МКЧХ воліє вдаватися до двосторонніх конфіденційних представлень сторонам в конфлікті, щоб покласти край порушенням МГП й інших основоположних норм, що захищають людей в ситуаціях насильства, або запобігти таким порушенням. Однак цей

метод роботи доповнює інші. Зокрема, МКЧХ залишає за собою право виступити з публічним засудженням конкретних порушень МГП, якщо: 1) порушення відбуваються в великому масштабі і неодноразово, або існує ймовірність їх повторення; 2) делегати спостерігали порушення на власні очі, або ж факт і масштаб порушень були встановлені за допомогою надійних джерел, що піддаються перевірці; 3) двосторонні конфіденційні представлення і (якщо вони здійснювалися) зусилля з гуманітарної мобілізації (тобто заклик до третіх сторін вплинути на поведінку сторін в конфлікті, що здійснюють порушення МГП) не змогли покласти край порушенням; 4) таке публічне засудження буде в інтересах постраждалих осіб або осіб чи населення, які перебувають у небезпеці.

Розвиток МГП

Договори, що розробляються в рамках розвитку МГП, приймаються державами. За Статутом Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця МКЧХ також уповноважений «готувати його розвиток». В рамках реалізації цих повноважень МКЧХ, зокрема, готує проєкти документів для подання на дипломатичних конференціях. Наприклад, перші проєкти Женевських конвенцій були складені МКЧХ в ході консультацій з державами і представлені на дипломатичних конференціях, де пройшли подальше обговорення і зазнали змін, а потім були прийняті. МКЧХ також організовує консультації з державами та іншими зацікавленими сторонами з тим, щоб визначити можливість досягнення угоди про нові норми чи інші шляхи зміцнення МГП. Наприклад, після XXXI Міжнародної конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та прийняття резолюції 1 «Посилення правового захисту жертв збройних конфліктів» (див. <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/resolution/31-international-conference-resolution-1-2011.htm>) МКЧХ розпочав консультації з державами в цілях зміцнення МГП у сфері захисту осіб, позбавлених волі, і забезпечення більш суворого дотримання МГП (див. Питання 10 і 19).

21. ЯК ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ОСІБ, ПІДОЗРЮВАНИХ У ВОЄННИХ ЗЛОЧИНАХ, ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА?

Воєнні злочини – це серйозні порушення МГП, вчинені під час міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту. Визначення або переліки воєнних злочинів можна знайти в різних юридичних текстах, включаючи Статут Міжнародного військового трибуналу, заснованого після Другої світової війни в Нюрнберзі, Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них, Статuti і практику Міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, Римський статут Міжнародного кримінального суду і документи, що стосуються інших міжнародних і «змішаних» судів.

У статті 8 Статуту Міжнародного кримінального суду, який держави склали в формі договору, міститься перелік воєнних злочинів; вона також дає належне розуміння діянь, які держави зазвичай вважають серйозними порушеннями МГП відповідно до звичаєвого міжнародного права. Визначення воєнних злочинів також містяться в законодавстві та прецедентному праві різних країн.

Що таке воєнні злочини?

Наступні дії належать до числа діянь, які класифікуються як воєнні злочини:

- умисне вбивство особи, що перебуває під заступництвом (наприклад, пораненого або хворого комбатанта, військовополоненого, цивільної особи);
- тортури або нелюдське поводження з особою, що перебуває під заступництвом;
- умисне заподіяння особі під заступництвом сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень;
- напад на цивільне населення;
- незаконна депортація або переміщення;
- застосування заборонених видів зброї або методів ведення війни;
- неналежне використання емблеми Червоного Хреста або Червоного Півмісяця або інших захисних знаків;
- віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії;
- розграбування державної або приватної власності.

Хоча в договорах з МГП, що стосуються неміжнародних збройних конфліктів, не міститься жодних положень щодо криміналізації серйозних порушень МГП, сьогодні визнається, що поняття воєнних злочинів за

звичаєвим міжнародним правом також охоплює серйозні порушення, вчинені під час міжнародних збройних конфліктів (див. норму 156 дослідження МКЧХ про звичаєве МГП і статтю 8 (2) (c), (d), (e) і (f) Римського статуту).

Що таке злочини проти людяності і геноцид?

Міжнародне право передбачає інші типи злочинів, такі як злочини проти людяності і геноцид. Злочини проти людяності, по суті, — це звірства, скоєні в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, якщо такий напад здійснюється свідомо. Прикладами таких звірств можуть служити вбивство, винищування, поневолення, депортація, ув'язнення, тортури, зґвалтування і переслідування за різними мотивами.

Відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду, злочин геноциду означає різні дії, що здійснюються «з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку». До таких діянь належать: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на її повне або часткове фізичне знищення; d) заходи, розраховані на запобігання дітородінню в такій групі; е) насильницька передача дітей з однієї групи людей в іншу.

Зобов'язання держав: судове переслідування або видача імовірних військових злочинців

Стаючи учасниками Женевських конвенцій або Додаткового протоколу I, держави зобов'язуються ввести в дію законодавчі акти, які потрібні для покарання осіб, винних у так званих «серйозних порушеннях» Конвенцій і Протоколу. Держави також зобов'язані переслідувати в судовому порядку у власних судах будь-яких осіб, підозрюваних у скоєнні серйозних порушень, або передавати цих осіб для судочинства іншій державі.

Кримінальне законодавство держави зазвичай застосовується лише до злочинів, скоєних на її території або її власними громадянами, проте держави все частіше приймають закони, які дозволяють їхнім судам розглядати злочини, вчинені за межами їхньої території. Згідно МГП від держав вимагається розшукувати і карати будь-яких осіб, які вчинили серйозні порушення МГП, незалежно від їхнього громадянства і місця скоєння злочину. Цей принцип, відомий під назвою універсальної

юрисдикції, відіграє найважливішу роль в забезпеченні ефективного припинення серйозних порушень. Універсальна юрисдикція закладає в міжнародному праві основу для державних законів, які дозволяють судам однієї держави судити осіб, які вчинили міжнародні злочини в іншій державі.

Кримінальне переслідування у зв'язку з серйозними порушеннями МГП, тобто воєнними злочинами (які включають в себе серйозні порушення Женевських конвенцій, але не обмежуються ними), за деяких обставин має бути ініційовано національними органами влади. Дослідження МКЧХ про звичаєве МГП підтверджує, що держави зобов'язані розслідувати воєнні злочини, імовірно скоєні їхніми громадянами, або збройними силами, або кимось іншим на їхній території, так само, як й інші воєнні злочини, на які поширюється їхня юрисдикція. Вони також зобов'язані за необхідності переслідувати в судовому порядку осіб, підозрюваних у воєнних злочинах.

ЯКА РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СУДІВ?

Міжнародний кримінальний суд (МКС) був заснований державами на підставі Римського статуту, який набрав чинності 1 липня 2002 р. Він став важливою віхою в боротьбі, яку міжнародна спільнота веде з безкарністю осіб, винних у воєнних злочинах, геноциді, злочинах проти людяності і злочині агресії. Хоча основна відповідальність за судові переслідування осіб, підозрюваних у воєнних злочинах, лежить на державах, МКС може прийняти справу до розгляду — за умови дотримання критеріїв, які необхідні для встановлення її юрисдикції, — коли національні суди не бажають або не здатні це зробити.

До МКС в 1993 і 1994 рр. Рада Безпеки ООН заснувала Міжнародні кримінальні трибунали по колишній Югославії і Руанді (відомі як МТКЮ і МУТР) для судового переслідування осіб, обвинувачених у скоєнні воєнних злочинів під час конфліктів в цих країнах. Механізму для Міжнародних кримінальних трибуналів, заснованому Радою Безпеки 22 грудня 2010 р., доручено виконувати основні функції МТКЮ і МУТР після того, як вони закінчать покладену на них роботу, і зберігати їхню спадщину.

Кримінальне припинення воєнних злочинів також здійснюється дедалі більшим числом «змішаних» або спеціальних судів, створених в таких країнах, як Камбоджа, Тимор-Лешті та Сьєрра-Леоне. Змішані суди поєднують в собі елементи внутрішньодержавних і міжнародних судових органів.

ЧОМУ СКОЮЮТЬСЯ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ?

На це питання можна відповісти по-різному. Деякі стверджують, що в першу чергу слід звинувачувати незнання законів, що це природний наслідок війни або що в міжнародному праві (включаючи МГП) відсутня ефективна централізована система застосування санкцій. Насправді закони порушуються і злочини скоюються і під час війни, і в мирний час, незалежно від того, чи підпадає ситуація під сферу дії національних або міжнародних судів. Але все ж таки не можна просто змиритися з фактом порушень МГП, і припинити всю діяльність, спрямовану на забезпечення суворішого дотримання цієї галузі права, і кинути жертв збройних конфліктів напризволяще. Тому слід незмінно засуджувати порушення і вживати заходів для запобігання їх і покарання тих, хто їх вчиняє. Кримінальне припинення воєнних злочинів — дієвий засіб застосування МГП як на національному, так і на міжнародному рівні.

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) є неупередженою, нейтральною та незалежною організацією, цілі й завдання якої мають виключно гуманітарний характер і полягають у тому, щоб захищати життя і гідність людей, що постраждали через збройні конфлікти та інші ситуації насильства, і надавати їм допомогу.

Поширюючи та зміцнюючи гуманітарне право й універсальні гуманітарні принципи, МКЧХ докладає усіх зусиль для того, щоб запобігти стражданням людей.

МКЧХ, заснований у 1863 році, стоїть біля витоків Женевських конвенцій та Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. МКЧХ керує діяльністю Руху щодо надання міжнародної гуманітарної допомоги в ситуаціях збройних конфліктів та інших ситуаціях насильства, а також координує її.

MK4X